

MAPIRANJE SERVISA

ZAŠTITE DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU
NA TERITORIJI SEVERA KOSOVA

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske unije na Kosovu

Implementira: **DOMOVIK**

The background of the page features a complex network of thick, light-grey lines and solid grey circles of varying sizes. The lines are interconnected, creating a web-like structure that spans the entire page. Some circles are larger than others, and some are placed at the intersections of lines, while others are isolated. The overall aesthetic is minimalist and modern.

Mapiranje servisa zaštite dece sa smetnjama u
razvoju na teritoriji severa Kosova
(Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić)

Naručioci istraživanja:
Mreža "Čuvari dečijih prava"

Autori istraživanja:
Mreža "Čuvari dečijih prava"

Stručni konsultanti:
Dr Ivan Baščarević
Marija Petrović
Vladan Jovanović

Izdavač:
NVO Domovik
Čika Jovina 9, IV/27
Mitrovica
email: office@domovik.org
www.domovik.org

"Ova publikacija je objavljena uz podršku Evropske unije.
Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost NVO Domovik i ni na
koji način ne predstavlja stavove Evropske unije."

DECEMBAR 2016.

Sadržaj:

1. UVODNE NAPOMENE

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3. O ISTRAŽIVANJU

- 3.1 PREDMET ISTRAŽIVANJA
- 3.2 CILJ ISTRAŽIVANJA
- 3.3 ZADACI ISTRAŽIVANJA
- 3.4 HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

4. PRAVNI OKVIR

5. ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

- 5.1 Identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi na severu Kosova koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju
- 5.2 Vrsta, nivo i kvalitet usluga koju pružaju identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju, kao i njihova koordinacija
 - 5.2.1 Institucionalni servisi na teritoriji severa Kosova
 - 5.2.2 Potrebe institucionalnih servisa
 - 5.2.3 Vaninstitucionalni servisi na teritoriji severa Kosova
 - 5.2.4 Potrebe vaninstitucionalnih servisa
- 5.3 Stavovi roditelja dece sa smetnjama u razvoju prema uslugama koje pružaju identifikovani servisi, i široj lokalnoj zajednici
- 5.4 Odnos tipično razvijene dece prema deci sa smetnjama u razvoju

6. UMEMO ZAKLJUČKA

7. OPŠTE PREPORUKE

8. ZAHVALNOST

1. UVODNE NAPOMENE

Istraživanje koje se pred vama nalazi prva je od niza akcija koje sprovodi mreža profilisanih organizacija iz oblasti dečije zaštite, "Čuvari dečijih prava", formirane u okviru projekta "Podrška organizacijama civilnog društva iz oblasti dečijih prava na severu Kosova" koji finansira EU, rukovodi Kancelarija Evropske unije na Kosovu a implementira ga NVO Domovik iz Mitrovice. Mreža je zvanično počela sa radom početkom 2016. godine.

Misija mreže je:

- Promovisanje prava deteta i unapređivanje opšteg stanja u oblasti dečijih prava na severu Kosova kroz zagovaranja i aktivnosti na terenu.
- Iniciranje pozitivnih promena u primeni prava deteta, kroz njihovo promovisanje i održavanje sveobuhvatnog dijaloga sa zainteresovanim stranama od značaja za razvoj dece.

Cilj mreže:

Poboljšana situacija za decu na severu Kosova putem promocije, zaštite i zastupanja prava deteta pred relevantnim osobama i institucijama koje su bitne za razvoj dece, na lokalnom i nacionalnom nivou.

U skladu sa svojom misijom i ciljem, članovi mreže "Čuvari dečijih prava" su prepoznali hitnost problema roditelja dece sa smetnjama u razvoju kao i same dece.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je sprovedeno *metodom anketiranja, a kao instrumenti su korišćeni upitnici* sa različitim i precizno formulisanim setom pitanja, otvorenog i zatvorenog tipa. Napravljena su četiri upitnika, čija su pitanja koncipirana tako da se dobije odgovor na svaku od postavljenih hipoteza.

Prvim upitnikom ispitivani su stavovi i mišljenja predstavnika institucionalnih servisa o kvalitetu njihovih usluga i vrsti usluga koju bi trebalo unaprediti kako bi se povećalo zadovoljstvo korisnika. Uzorkom istraživanja obuhvaćen je **31 predstavnik institucionalnih servisa** koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju.

Drugim upitnikom ispitivani su stavovi i mišljenja predstavnika vaninstitucionalnih servisa o kvalitetu njihovih usluga i vrsti usluga koju bi trebalo unaprediti kako bi se povećalo zadovoljstvo korisnika. Uzorkom istraživanja obuhvaćeno je **13 predstavnika vaninstitucionalnih servisa** koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju.

Trećim upitnikom ispitivani su stavovi roditelja dece sa smetnjama u razvoju o njihovom zadovoljstvu uslugama koje im pružaju institucionalni i vaninstitucionalni servisi (ustanove i organizacije) koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju. Uzorkom je obuhvaćeno **24 roditelja** dece sa smetnjama u razvoju (očevi ili majke, u zavisnosti od toga ko je u porodici bio spreman da razgovara o ovoj temi).

Četvrtim upitnikom nastojala se utvrditi vršnjačka prihvaćenost dece sa smetnjama u razvoju u vaspitnoobrazovnom procesu osnovnih i srednjih škola na severu Kosova, odnosno ukazati na stavove i mišljenja tipično razvijene dece o prihvaćenosti i uključenosti dece sa smetnjama u razvoju. Uzorak istraživanja činili su učenici osnovnih i srednjih škola na teritoriji severa Kosova u opštinama Mitrovica, Zubin Potok, Leposavić i Zvečan, uzrasta od 14 do 16 godina. Uzorak je podeljen u posebne podgrupe, pa je tako obuhvaćeno:

- U opštini Mitrovica: jedna osnovna škola (po trideset učenika sedmog i osmog razreda) i jedna srednja škola (po trideset učenika prvog i drugog razreda).
- U opštini Zubin Potok: jedna osnovna škola (po trideset učenika sedmog i osmog razreda). Uzorkom je planirano da u istraživanju budu uključeni i učenici srednje škole u ovoj opštini, ali anketari nisu bili u mogućnosti da sa njima ostvare kontakt.
- U opštini Leposavić: jedna osnovna škola (po trideset učenika sedmog i osmog razreda) i jedna srednja škola (po trideset učenika prvog i drugog razreda).
- U opštini Zvečan: jedna osnovna škola (po trideset učenika sedmog i osmog razreda) i jedna srednja škola (po trideset učenika prvog i drugog razreda).

Na taj način je obuhvaćeno ukupno 220 ispitanika, učenika osnovnih i srednjih škola na teritoriji sve četiri opštine severa Kosova.

Obrada podataka izvršena je pomoću statističkog programa za obradu podataka (SPSS).

3. O ISTRAŽIVANJU

Istraživanje je sprovedeno na teritoriji sve četiri opštine (Mitrovica, Zvečan, Leposavić, Zubin Potok) severa Kosova, gde su locirani institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju. Zapravo je izvršeno istraživanje vrste, nivoa i kvaliteta njihovih usluga. Pored toga, istraživanje je obuhvatilo i ispitivanje stavova roditelja dece sa smetnjama u razvoju, tačnije njihovo zadovoljstvo uslugama koje im pružaju institucionalni i vaninstitucionalni servisi. Takođe su ispitani i stavovi tipično razvijene dece prema deci sa smetnjama u razvoju, sa ciljem da se utvrdi postojanje eventualne distance jednih od drugih.

3.1 PREDMET ISTRAŽIVANJA: Kvalitet svih usluga servisa iz oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji severa Kosova (Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić).

3.2 CILJ ISTRAŽIVANJA: Identifikovanje servisa i usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji severa Kosova (Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić).

3.3 ZADACI ISTRAŽIVANJA:

1. Identifikovati servise koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
2. Utvrditi vrstu usluga koje pružaju identifikovani servisi u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
3. Utvrditi nivo koordinacije između identifikovanih servisa u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
4. Utvrditi na koji način identifikovani servisi u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju reaguju na potrebe u skladu sa svojim raspoloživim uslugama.
5. Utvrditi da li institucionalni servisi u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju prepoznaju vaninstitucionalne servise kao značajne saradnike.
6. Utvrditi odnos dece prema deci sa smetnjama u razvoju.
7. Utvrditi stavove roditelja dece sa smetnjama u razvoju prema uslugama identifikovanih institucionalnih i Svaki zadatak rešavan je opštom ili posebnim hipotezama istraživanja.

3.4 HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA:

Opšta hipoteza: Pretpostavlja se da na teritoriji severa Kosova (Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić) postoje servisi koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.

Posebne hipoteze:

1. Pretpostavlja se da na teritoriji severa Kosova (Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok, Leposavić) postoje institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
2. Pretpostavlja se da identifikovani institucionalni servisi pružaju usluge u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju u skladu sa propisima i zakonima, podzakonskim i opštim aktima.
3. Pretpostavlja se da identifikovani vaninstitucionalni servisi pružaju usluge u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju u skladu sa svojim opštim aktima, poštujući međunarodne povelje i konvencije.
4. Pretpostavlja se da ne postoji koordinacija između identifikovanih institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji pružaju usluge u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
5. Pretpostavlja se da identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju reaguju u skladu sa svojim raspoloživim uslugama.
6. Pretpostavlja se da identifikovani institucionalni servisi prepoznaju značaj identifikovanih vaninstitucionalnih servisa u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.
7. Pretpostavlja se da postoji pozitivan stav dece prema deci sa smetnjama u razvoju.
8. Pretpostavlja se da postoji zadovoljstvo roditelja dece sa smetnjama u razvoju prema institucionalnim i vaninstitucionalnim servisima koji im pružaju usluge.

4. PRAVNI OKVIR

Međunarodno pravni izvori

Polazište svih razmatranja prava dece sa smetnjama u razvoju je *Konvencija UN o pravima deteta*, usvojena od strane Skupštine ujedinjenih nacija 1989¹. godine, kojom se definišu, po prvi put u istoriji, prava deteta kao posebnog nosioca prava, subjekta prava. To je dovelo do velikih izmena u normativnim sistemima skoro svih zemalja članica Ujedinjenih nacija, jer je u pitanju međunarodna UN konvencija sa najvećim brojem ratifikacija.

Ovim dokumentom je, kao jedno od osnovnih načela, definisana *zaštita* od svakog oblika diskriminatornog ponašanja prema svakom detetu (član 2). Osim toga, Konvencija u nekoliko članova precizira obaveze država ugovornica u odnosu na posebno ranjive kategorije dece. Član konvencije koji se odnosi na decu sa smetnjama u razvoju je član 23.

Ovim članom predviđene su sledeće obaveze:

- Obezbeđivanje punog kvaliteta života u uslovima koji obezbeđuju dostojanstvo, unapređuju samopouzdanje i olakšavaju njegovo aktivno učešće u zajednici.
- Priznavanje prava deteta sa smetnjama u razvoju na posebnu brigu, koja je primerena stanju deteta i mogućnostima roditelja ili drugih koji o detetu brinu.
- Pomoć treba, kad god je moguće, da bude besplatna i osmišljena tako da obezbedi detetu sa smetnjama u razvoju delotvoran pristup i sticanje obrazovanja, obuke, zdravstvene zaštite, usluge rehabilitacije, pripremu za zapošljavanje i mogućnost rekreacije, na način koji vodi postizanju najveće moguće socijalne integracije i individualnog razvoja deteta, uključujući njegov kulturni i duhovni razvoj.

Međunarodna pravna zaštita dece sa invaliditetom upotpunjena je *Konvencijom o pravima osoba sa invaliditetom*, a radi čije ratifikacije je donet Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom². Ova konvencija tj. zakon, pod diskriminacijom podrazumeva svaku razliku, isključivanje ili ograničenje na osnovu invaliditeta, što ima za cilj ili efekat narušenja ili poništenja priznavanja, uživanja ili vršenja, ravnopravno sa drugima, svih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uskraćivanje *razumnog prilagođavanja*, takođe predstavlja diskriminaciju. Razumno prilagođavanje predstavlja neophodno i adekvatno modifikovanje i usklađivanje kojim se ne nameće nesrazmerno, odnosno nepotrebno opterećenje, tamo gde je to u konkretnom slučaju potrebno, kako bi se obezbedilo da osobe sa invaliditetom uživaju, odnosno ostvaruju ravnopravno sa drugima sva ljudska prava i osnovne slobode.

Važno je, sa aspekta uključivanja dece, definisanje pojma komunikacije, koje daje Konvencija. Pod komunikacijom podrazumeva jezike, prikaz teksta, Brajevo pismo, taktilnu komunikaciju, krupna slova, pristup multimedijama kao i pisane, audio, usmene, čitačke i augmentativne i alternativne načine, sredstva i formate komunikacije, uključujući pristup informacijama i komunikacionoj tehnologiji, a jezik definiše kao govorni i jezik znakova i druge oblike negovornih jezika.

1 Zakon o ratifikaciji Konvencije o pravima deteta, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br 15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“ br 4/96 i 2/97

2 Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom „Službeni glasnik RS- Međunarodni ugovori“ broj 42/09

Konvencija predviđa da će države strane ugovornice obezbediti da deca sa invaliditetom imaju pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja o svim pitanjima koja ih se tiču, da se njihovom mišljenju da odgovarajuća težina u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću, ravnopravno sa drugom decom, kao i da im se pruži pomoć s obzirom na njihovu invalidnost i pomoć koja je primerena njihovom uzrastu kako bi ostvarila to pravo (član 7).

Unutrašnji pravni izvori

Potrebno je, na početku skrenuti pažnju da su napred navedene međunarodne konvencije deo unutrašnjeg pravnog poretka postale donošenjem zakona o njihovom potvrđivanju. Ipak, nivo uređenja¹ prava međunarodnim dokumentima najčešće je takav, da zahteva da se u ostalim zakonskim pripisima i pratećim podzakonskim aktima data prava konkretizuju i time omogući njihova neposredna primena.

Podrška detetu sa smetnjama u razvoju i njegovo uključivanje u društvo, na normativnom polju su unapređeni u velikoj meri poslednjih desetak godina. Svi zakoni kojima se uređuje položaj deteta i podrška detetu i porodici sadrže opšte norme o zabrani diskriminacije, a diskriminacija je zabranjena i Zakonom o zabrani diskriminacije. Ovaj zakon² definiše “diskriminaciju” i “diskriminatorno postupanje” kao svako neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje (isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva), u odnosu na lica ili grupe kao i na članove njihovih porodica, ili njima bliska lica, na otvoren ili prikriven način, a koji se zasniva na ... genetskim osobenostima, zdravstvenom stanju, invaliditetu... izgledu odnosno, pretpostavljenim ličnim svojstvima (u daljem tekstu: lična svojstva).

Zakonom je ustanovljen i poseban nezavisni organ, *Poverenik za zaštitu ravnopravnosti*. Poverenik za zaštitu ravnopravnosti treba da obezbedi uspešno sprečavanje, zabranu i borbu protiv svih oblika, vrsta i slučajeva diskriminacije. Povereniku se mogu podneti pritužbe, a on zatim sprovodi postupak zaštite koji može rezultirati i pokretanjem spora pred sudom u pojedinim slučajevima. Osim poverenika, sudsku zaštitu može zatražiti i svako diskriminisano lice.

Zaštita osoba sa invaliditetom definisana je detaljnije posebnim zakonom-**Zakonom o spečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom**.³ Zakon propisuje da je zabranjena diskriminacija na svim novoima vaspitanja i obrazovanja. Kao posebno težak oblik diskriminacije smatra se uznemiravanje, vređanje i omalovažavanje deteta sa invaliditetom (smetnjama u razvoju) predškolskog uzrasta, učenika, odnosno studenta zbog njegove invalidnosti (smetnji u razvoju) kada to vrši vaspitač, nastavnik ili drugo zaposleno lice u vaspitnoj odnosno obrazovnoj ustanovi (čl. 20).

Osim zabrane diskriminacije, potrebno je da zakoni sadrže niz normi kojima će se predvideti posebne mere i postupci radi omogućavanja uživanja prava osoba sa invaliditetom i uključivanja u zajednicu. U tom pogledu krenućemo opet od *Zakona o spečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom*, jer su njime predviđene mere za obezbeđivanje ravnopravnosti osoba sa invaliditetom, kao što su: mere stvaranja pristupačnog okruženja, mere za obezbeđivanje ravnopravnosti pred organima javne vlasti, za obezbeđivanje pristupa informacijama, učešća u kulturnom, sportskom i verskom životu zajednice. (čl. 32. – čl. 38.)

1 *Ustav Republike Srbije*, Službeni glasnik RS br 98/2006.

2 *Zakon o zabrani diskriminacije*, Službeni glasnik RS br 22/2009.

3 *Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom*, „Službeni glasnik RS“ br 33/2006

*Zakon o socijalnoj zaštiti*¹ značajan je sa aspekta pružanja socijalne podrške i tzv. usluga u zajednici bez kojih ne bi bilo moguće puno uključivanje deteta. Deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice mogu sticati prava ili biti korisnici većeg broja usluga koje zakon pominje. Na ovom mestu izdvajamo:

- **Pravo na dodatak za pomoć i negu drugog lica** ima lice kome je zbog telesnog ili senzornog oštećenja, intelektualnih poteškoća ili promena u zdravstvenom stanju neophodna pomoć i nega drugog lica da bi zadovoljilo svoje osnovne životne potrebe (čl 92).
- **Pravo na pomoć za osposobljavanje za rad** koje obuhvata podršku u obrazovanju i osposobljavanju za rad, priznaje se deci i mladima sa smetnjama u razvoju koja se, prema psihofizičkim sposobnostima i godinama života, mogu osposobiti za određeni rad, a to pravo ne mogu da ostvare po drugom pravnom osnovu. (čl. 108)

Često će porodice zbog zdravstvenih i drugih problema deteta sa smetnjama u razvoju biti u teškoj materijalnoj situaciji, pa mogu steći i pravo na materijalna davanja predviđena zakonom.

Ipak, kako je rečeno, akcenat je na **uslugama u zajednici**. Zakon svrstava u posebnu grupu usluga, uslugu „podrška porodici koja se stara o svom detetu ili odraslom članu porodice sa smetnjama u razvoju”. I druge grupe usluga koje se pominju neophodne su deci sa smetnjama u razvoju, naročito usluge iz grupe dnevnih usluga u zajednici među kojima se za sada ističe usluga dnevnog boravka, kao i usluge podrške za samostalan život (čl.40).

Na ovom mestu ćemo se osvrnuti samo na uslugu ličnog pratioca jer je bilo puno nedoumica u njenoj realizaciji u praksi. **Lični pratilac deteta** je, prema *Pravilniku o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite*², usluga koja je dostupna detetu sa invaliditetom, odnosno sa smetnjama u razvoju kome je potrebna podrška za zadovoljavanje osnovnih potreba u svakodnevnom životu u oblasti kretanja, održavanja lične higijene, hranjenja, oblačenja i komunikacije sa drugima, **pod uslovom** da je uključeno u vaspitno-obrazovnu ustanovu, odnosno školu, do kraja redovnog školovanja, uključujući završetak srednje škole (čl 83). Svrha angažovanja ličnog pratioca je pružanje detetu odgovarajuće individualne praktične podrške radi uključivanja u redovno školovanje, i aktivnosti u zajednici, radi uspostavljanja što većeg nivoa samostalnosti. Saradnik - lični pratilac ne može biti član porodičnog domaćinstva u kome živi korisnik, srodnik u pravoj liniji, kao ni brat i sestra, odnosno brat i sestra po ocu ili majci korisnika.

Zabunu je najčešće unosilo njeno razlikovanje od usluge personalne asistencije i asistenta i stvaralo nedoumice zašto deca nemaju pravo na personalnog asistenta. Kako se navodi u minimalnim standardima za ovu uslugu, „Suština usluge ogleda se u podršci korisniku usluge da samostalno angažuje svog personalnog asistenta, i u odnosu na njega i njegove usluge obavlja poslove menadžera/poslodavca.“, te je jasno da ova usluga nije namenjena deci sa invaliditetom a što je potvrđeno i članom 99. *Pravilnika o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite*, kojim je definisano da su ciljna grupa ove usluge punoletna lica sa invaliditetom.

1 *Zakon o socijalnoj zaštiti*, „Službeni glasnik RS“ br 24/11

2 *Pravilnik o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite*, „Službeni glasnik RS“ br 42/2013

Ne postoje ograničenja u pogledu broja i vrsta usluga koje dete može da ima u zajednici. Svaka zajednica slobodna je da kreira one usluge koje su potrebne deci u njenoj sredini. U skladu sa Konvencijom o pravima deteta, po pravilu, korišćenje usluga treba da bude besplatno za korisnike, a finansiranje usluga u zajednici povereno je lokalnim samoupravama (opštinama). Kvalitet ovih usluga obezbeđuje se sistemom licenciranja i to – kako profesionalaca uključenih u njihovo pružanje tako i samih usluga koje se kreiraju.¹ Standardi za sve usluge propisani su *Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite*.

Postoje ograničenja u pogledu broja i vrsta usluga koje dete može da ima u zajednici. Svaka zajednica slobodna je da kreira one usluge koje su potrebne deci u njenoj sredini. U skladu sa Konvencijom o pravima deteta, po pravilu, korišćenje usluga treba da bude besplatno za korisnike, a finansiranje usluga u zajednici povereno je lokalnim samoupravama (opštinama). Kvalitet ovih usluga obezbeđuje se sistemom licenciranja i to – kako profesionalaca uključenih u njihovo pružanje tako i samih usluga koje se kreiraju.² Standardi za sve usluge propisani su *Pravilnikom o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga socijalne zaštite*.

*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*³ propisuje da svako ima pravo na obrazovanje i vaspitanje bez diskriminacije, a posebno daje podršku licima sa smetanjama u razvoju i sa invaliditetom, koja pravo na obrazovanje ostvaruju u redovnom sistemu uz pojedinačnu, odnosno grupnu podršku. Kao i licima sa izuzetnim sposobnostima u redovnom sistemu u posebnim odeljenjima ili posebnoj školi. Zakon predviđa niz prava i mera radi uključivanja dece sa invaliditetom i smetnjama u razvoju u obrazovanje. Način ostvarivanja ovih prava detaljnije je uređen kroz nekoliko veoma značajnih podzakonskih akata.

Prava deteta sa smetnjama, odnosno „deteta kojem je potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju“ (čl. 77) su da ima individualni obrazovni plan (IOP) (čl. 69, st 2). Priprema ovog plana detaljno je definisana u članu 77. Zakona. IOP se izrađuje na osnovu prethodno realizovanih i evidentiranih mera individualizacije i izrađenog pedagoškog profila deteta i učenika. On može biti zasnovan na:

1) prilagođavanju načina rada, kao i uslova u kojima se izvodi obrazovno-vaspiti rad (IOP1);

2) prilagođavanju i izmeni sadržaja obrazovno-vaspiti rad, ishoda i standarda postignuća (IOP2);

Posebna podrška detetu i učeniku realizuje se u skladu sa *Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku*⁴ i zamišljena je kao podrška u zajednici kroz usluge u zajednici, koju finansira lokalna samouprava. Ona se ostvaruje preko tzv interresornih komisija koje se sastoje od stručnjaka iz sva tri sistema koja su uključena u podršku – zdravstvenog, socijalnog i obrazovnog, kao i drugih stručnjaka koji mogu pomoći u određivanju potrebne podrške.

1 Licenciranje je sadržano u glavi XIV Zakona o socijalnoj zaštiti..

2 Licenciranje je sadržano u glavi XIV Zakona o socijalnoj zaštiti..

3 *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, „Sl. glasnik RS”, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 - autentično tumačenje, 68/2015 i 62/2016 - odluka US.

4 *Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku*, „Službeni glasnik RS“ br 63/2010

Bliži uslovi za utvrđivanje prava na IOP, njegovu primenu i vrednovanje definisani su takođe posebnim *Pravilnikom o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje*¹. U njegovu pripremu su uključeni svi akteri u obrazovanju, a podela zadataka definisana je ovim pravilnikom.

Dve vrste “personalne” podrške su dostupne deci u nastavi kroz saradnike u nastavi, definisane u članu 117. Zakona. To su:

Pedagoški asistent - pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška.

Pratilac deteta - (izuzetno) radi pružanja pomoći detetu, odnosno učeniku sa smetnjama u razvoju. Pratilac deteta, odnosno učenika može da prisustvuje obrazovno-vaspitnom radu. Dakle, rad pedagoškog asistenta je usmeren na nastavu i postignuća deteta u učenju, te njegov rad može biti usmeren kako na dete tako i na druge učesnike u procesu učenja. Dok je lični pratilac deteta usluga socijalne zaštite i usmerena je isključivo na dete i omogućavanje i olakšavanje njegovog fizičkog prisustva nastavi, te nije neposredno vezana za sam proces učenja. Zakon ne navodi da pratilac deteta mora da bude lični pratilac deteta određen u postupku ostvarivanja prava na ličnog pratioca prema pravima iz socijalne zaštite.

Ovakav normativni okvir pruža solidan i čvrst osnov za razvoj usluga u zajednici i podršku deci sa smetnjama u razvoju da učestvuju u životu zajednice na način koji će omogućiti pun razvoj njihovih kapaciteta.

1 *Pravilniko o bližim uslovima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje*, „Službeni glasnik RS“ br 76/2010

5. ANALIZA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

5.1 Identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi na severu Kosova koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju

Na teritoriji sve četiri opštine severa Kosova indentifikovani su sledeći institucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju:

- Odeljenja društvenih delatnosti u opštinama Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok;
- Interresorne komisije u opštinama Mitrovica, Zvečan¹, Leposavić i Zubin Potok;
- Centri za socijalni rad u opštinama Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok;
- Domovi zdravlja u opštinama Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok;
- Kliničko – bolnički centar Mitrovica, Zavod za zdravstveno osiguranje u opštini Mitrovica;
- Škola za osnovno i srednje obrazovanje Kosovski božur u Mitrovici;
- Predškolske ustanove u opštinama Mitrovica, Zvečan, Leposavić, Zubin Potok;
- Osnovne škole (Sveti Sava u Mitrovici, Vuk Karadžić u Zvečanu, Leposavić u Leposaviću i Jovan Cvijić u Zubinom Potoku), kao i
- Srednje škole (Mihailo Petrović – Alas u Mitrovici, Srednja škola Zvečan u Zvečanu i Nikola Tesla u Leposaviću)². Svi navedeni institucionalni servisi obuhvaćeni su uzorkom istraživanja.

Pored toga, na teritorijama pomenutih opština identifikovani su sledeći vaninstitucionalni servisi koji su obuhvaćeni uzorkom istraživanja:

- Centar za baznu rehabilitaciju, Mitrovica;
- NVO Svetonik, Mitrovica;
- NVO Kameni cvet, Mitrovica;
- CARITAS Kosova, Mitrovica;
- NVO Domovik, Mitrovica;
- Centar Equilibrium, Mitrovica;

1 Ovde je potrebno napomenuti da su podaci interresorne komisije za opštinu Zvečan dobijeni od člana koji je predstavljao Dom zdravlja u Zvečanu, i ti podaci su uključeni u analizu.

2 Srednja škola Grigorije Božović u Zubinom Potoku, iako je bila obuhvaćena uzorkom istraživanja, odbila je učešće u istraživanju i anketari nisu mogli doći do željenih podataka.

- Savez gluvih i nagluvih, Mitrovica;
- Kancelarija visokog komesara za ljudska prava, Mitrovica;
- UNMIK, Mitrovica;
- Save the children, Mitrovica;
- Psihosocijalni centar za trauma terapiju, Mitrovica;
- UNICEF – Zvečan:
- Centri za rani razvoj dece (opštine: Zvečan, Zubin Potok, Leposavić).

Navedeni institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju, prikazani su u tabelama 1 – 4, i to u zavisnosti od opštine u kojoj su pozicionirani. Videti tabele 1 – 4.

Tabela 1 Prikaz institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji opštine Mitrovica

Opština Mitrovica
Institucionalni servisi
Opština Mitrovica - odeljenje društvenih delatnosti
Opština Mitrovica - Interresorna komisija
Centar za socijalni rad
Zavod za zdravstveno osiguranje
Dom zdravlja, odeljenje pedijatrije
Kliničko bolnički centar, odeljenje pedijatrije
Škola za osnovno i srednje obrazovanje - Kosovski božur
Pedškolska ustanova Danica Jaramaz
Osnovna škola Sveti Sava
Srednja tehnička škola Mihajlo Petrović - Alas
Vaninstitucionalni servisi
Centar za baznu rehabilitaciju
NVO Svetovnik
NVO Kameni cvet
CARITAS Kosova
NVO Domovik
Centar Equilibrium
Savez gluvih i nagluvih
Kancelarija visokog komesara za ljudska prava
UNMIK
Save the Children
Psihosocijalni centar za trauma terapiju

Tabela 2 Prikaz institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji opštine Zvečan

Opština Zvečan

Institucionalni servisi

Opština Zvečan - Intreresorna komisija

Centar za socijalni rad

Dom zdravlja, odeljenje pedijatrije

Dom zdravlja - član interresorne komisije

Predškoka usanova Lane

Osnovna škola Vuk Karadžić

Srednja škola Zvečan

Vaninstitucionalni servisi

NVO Santa Marija

UNICEF

Tabela 3 Prikaz institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji opštine Leposavić

Opština Leposavić

Institucionalni servisi

Opština Leposavić – Odeljenje društvenih delatnosti

Opština Leposavić – Interresorna komisija

Centar za socijalni rad

Dom zdravlja, odeljenje pedijatrije

Predškolska ustanova Naša radost

Osnovna škola

Srednja škola Nikola Tesla

Vaninstitucionalni servisi

NVO Santa Marija

Tabela 4 Prikaz institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju na teritoriji opštine Zubin Potok

Opština Zubin Potok

Institucionalni servisi

Opština Zubin Potok – Odeljenje društvenih delatnosti

Opština Zubin Potok – Interresorna komisija

Centar za socijalni rad

Dom zdravlja, odeljenje pedijatrije

Predškolska ustanova Naše dete

Osnovna škola Jovan Cvijić

Vaninstitucionalni servisi

NVO Santa Marija

5.2 Vrsta, nivo i kvalitet usluga koje pružaju identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju, kao i njihova koordinacija

5.2.1 Institucionalni servisi na teritoriji severa Kosova

Institucionalne servise koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju analiziraćemo u zavisnosti od vrste usluga, nezavisno od opštine u kojoj se nalaze. Tako smo, na primer, analizom izdvojili delatnosti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovnih ustanova, kao i delatnosti ustanova lokalne samouprave u okviru njih, odeljenja društvenih delatnosti i interresorne komisije.

Centar za socijalni rad Kosovska Mitrovica

Pruža usluge:

- tuđe nege i pomoći,
- starateljske zaštite deci bez roditeljskog staranja,
- smeštaja dece u odgovarajuću ustanovu,
- psihosocijalne podrške.

Smatraju da ispunjavaju sve usluge propisane zakonom, a da bi se poboljšao njihov nivo potrebno je obezbediti savetovalište, SOS telefon, veći broj dnevnih boravaka, pedagoških asistenata, kao i novčana sredstva za pomagala i lečenje. Da bi ispunili i ostale usluge predviđene zakonom potrebna im je edukacija zaposlenih u radu sa decom sa smetnjama u razvoju, kao i adekvatna literatura.

Koordiniraju sa Centrom za dnevni boravak, Centrom za baznu rehabilitaciju, NVO Domovik (psihosocijalna podrška), Ustanovom za decu sa smetnjama u razvoju Kulina (stalni smeštaj za decu ometenu u razvoju), Domom Veternik (stalni boravak za decu sa smetnjama u razvoju), Školom za slepu i slabovidu decu u Zemunu.

Da bi se poboljšao kvalitet usluga koje pružaju potrebna im je edukacija, seminari i sticanje novih znanja i veština. Stepem zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu saradnje. Za pružanje drugih usluga koje nisu zadate zakonom potrebna su im veća finansijska sredstva.

Od vaninstitucionalnih servisa konkretno saraduju sa NVO Domovik, tako što upućuju decu sa smetnjama u razvoju u ovu organizaciju kako bi im se pružila odgovarajuća podrška i pomoć.

Centar za socijalni rad Zvečan

Pružila usluge predviđene zakonom, a razlozi zbog kojih ne pruža i druge usluge su nedostatak uslova za rad.

Smatraju da je potrebno povećati broj zaposlenih, raditi na njihovoj edukaciji, kao i unaprediti infrastrukturu.

Koordiniraju sa zdravstvenim ustanovama, Školom za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, interresornom komisijom.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu monitoringa.

Nedostaju im dnevni centri i rehabilitacioni centri, kada se govori o neophodnim uslugama, a koje prema njihovom mišljenju nisu zadate zakonskim propisima.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog poboljšanja kvaliteta života dece sa smetnjama u razvoju

Centar za socijalni rad Leposavić

Pružila usluge:

- tuđe nege i pomoći,
- jednokratne novčane pomoći,
- psihosocijalne podrške porodici,
- smeštaja u hraniteljsku porodicu.

U pružanju drugih usluga sprečava ih nepostojanje resursa u lokalnoj zajednici. Da bi se poboljšao nivo usluga neophodna je edukacija osoblja. Smatraju da im je neophodno osnivanje dnevnog boravka za decu sa smetnjama u razvoju, koji bi doprineo boljem kvalitetu života dece a njihovim porodicama omogućio slobodno vreme za bavljenje drugim aktivnostima.

Koordiniraju sa drugim Centrima za socijalni rad, Centrom za hraniteljstvo, zdravstvenom zaštitom, obrazovnim institucijama, penzionim i invalidskim osiguranjem, i to radi nalaza i mišljenja o socioekonomskom statusu porodice, procene i planiranja procena i rizika, usluge smeštaja u drugu porodicu.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu lične reakcije korisnika. Kada su u pitanju druge usluge smatraju da je neophodno obezbediti organizovanje humanitarnih akcija radi nabavke potrebnih pomagala za decu sa smetnjama u razvoju.

Prema njihovom mišljenju, vaninstitucionalni servisi su potrebni da bi pružili usluge koje nisu regulisane zakonima i propisima kojima se rukovode institucionalni servisi, a koje su značajne za poboljšanje kvaliteta života, kako dece sa smetnjama u razvoju tako i njihovih porodica. Npr. organizovanje ekskurzija, savetovanje i edukacija porodice u cilju olakšanja psihološke i socijalne traume, pomoć i stvaranje uslova za razvoj i rad dece sa smetnjama u razvoju u skladu sa njihovim mogućnostima.

Takođe, navode da do sada nisu imali iskustva u radu sa NVO koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju, s tim da su pojedine NVO i Udruženja od njih tražile novac.

Centar za socijalni rad Zubin Potok

Pruža usluge:

- novčanih davanja (socijalna pomoć, tuđa nega i pomoć),
- institucionalnog zbrinjavanja (domski smeštaj),
- savetodavnog rada sa članovima porodice,
- edukacije (javne tribine, radionice, okrugli sto, predavanja, sa ciljem razvoja senzibilnosti zajednice za potrebe dece sa smetnjama u razvoju, smanjivanje predrasuda i njihove efikasnije inkluzije u društvo).

Smatraju da ne postoje razlozi koji ih sprečavaju da pružaju usluge zadate zakonima i podzakonskim aktima. Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju, neophodni su im: bolja koordinacija usluga između institucija i NVO, kao i zakonska regulativa, obavezujuća za sve institucije, kojom se sprovodi inkluzija dece sa smetnjama u razvoju u predškolski i školski sistem.

Upoznati su sa radom obrazovnog i zdravstvenog sistema, kao i sa radom RF PIO. Sistemi socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i prosvete, zajedno obrazuju interresornu komisiju koja za cilj ima pružanje podrške deci sa smetnjama u razvoju inkluziji u društvo.

Koordiniraju sa interresornom komisijom, pedagoškim asistentom, dnevnim boravkom za decu sa smetnjama u razvoju, kao i savetodavnim radom sa roditeljima, i to za vrstu usluga kao što su: savetodavni i edukativni rad.

Da bi se poboljšao kvalitet usluga koje pružaju neophodno je da čekanje na zbrinjavanje u odgovarajuću ustanovu bude kraće; da kvalitet rada sa decom sa smetnjama u razvoju bude bolji (zapošljavanje i osposobljavanje većeg broja radnika); da se medijski bolje prati organizovanje javnih tribina, okruglih stolova i sl.

Smatraju da nisu u mogućnosti da procene stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga, jer za to ne postoje kriterijumi koji tako nešto regulišu. Kada su u pitanju druge usluge koje smatraju neophodnim a potrebno ih je obezbediti, smatraju da je to: osposobljavanje dece za zapošljavanje (usmereni kursevi), aktivnije uključivanje dece sa smetnjama u razvoju u obrazovni sistem u cilju osposobljavanja za zaposlenje.

Smatraju da je postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno iz razloga što oni mogu obogatiti repertoar usluga i time učiniti da pomoć i podrška budu sveobuhvatniji. Konkretno saraduju sa Centrom za baznu rehabilitaciju, NVO Domovik, Save the children.

Dom zdravlja Kosovska Mitrovica

Pružila usluge:

- lečenja dece,
- sistematskih pregleda i vakcinacije dece.

U obavljanju drugih usluga sprečava ih nedostatak odgovarajućeg medicinskog osoblja i opreme. Za poboljšanje nivoa usluga koje pružaju potrebno je obezbediti: adekvatan prostor za rad, adekvatan kadar (defektolog, logoped), kao i odgovarajuću opremu.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu izjava i komentara roditelja. Neophodnost postojanja i vaninstitucionalnih servisa vide u činjenici da se povećava broj dece sa smetnjama u razvoju.

Dom zdravlja Zvečan

Pružaju usluge propisane zakonom, ali smatraju da su one nedovoljne, zbog čega decu sa smetnjama u razvoju upućuju na druge instance.

Smatraju da postoji nerazumevanje od strane opštine i republičkih organa za realne potrebe dece sa smetnjama u razvoju, kao i da postojeći zakonski propisi nisu dobro regulisani, što im dodatno otežava situaciju.

Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebno je unaprediti zakone koji regulišu ovu oblast zdravstvene zaštite, ali i raditi na podizanju svesti u lokalnoj zajednici o potrebama dece sa smetnjama u razvoju. Da bi ispunili i ostale usluge propisane zakonom potrebna im je bolja medicinska oprema i bolja stručna osposobljenost osoblja.

Smatraju da je potrebno da drugi servisi koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju budu što transparentniji, a saradnju ostvaruju sa Centrom za socijalni rad, dok saradnjom sa školama na teritoriji opštine Zvečan nisu zadovoljni.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika ne mogu da procene, jer iako postoji knjiga utisaka, korisnici nemaju naviku da u njoj iskazuju svoje mišljenje o radu ovog servisa, ali smatraju da su nezadovoljni kvalitetom usluga zbog komentara koje im usmenim putem upućuju.

Konkretno saraduju sa UNICEF – om, Domovik – om, Santa Marijom, i to kroz nabavku dodatnih pomagala i medicinske opreme. Sa UNICEF-om, i kroz razvoj zajedničkih projekata koji za cilj imaju unapređenje usluga za decu sa smetnjama u razvoju.

Dom zdravlja Leposavić

Pružaju sve vrste zdravstvenih usluga obuhvaćene obaveznim zdravstvenim osiguranjem. Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge zadate zakonima i propisima su nedostatak adekvatnog i obučenog kadra, opreme, lekova, sanitetskog i tehničkog materijala. Kako bi se poboljšao nivo usluga potrebno je obezbediti postojanje razvojnog savetovališta sa adekvatnim prostorom, opremom, obučenim kadrom za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, logopedom, fizijatrom, psihologom, socijalnim radnikom, dečjim neurologom. Obezbediti podršku radi prilagođavanja uslova i okruženja i nabavke sredstava za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, edukaciju zaposlenih i roditelja (staratelja), bolju informisanost i komunikaciju na relaciji građanin – ustanova, bolju komunikaciju između samih servisa koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju.

Koordiniraju sa predškolskim i školskim ustanovama, Centrom za socijalni rad, Opštinom, penzionim i invalidskim osiguranjem, fondom zdravstvene zaštite, sudstvom i policijom, i to na nivou usluga posebne nege deteta, tuđe nege i pomoći, refundacije putnih troškova i troškova lečenja, rehabilitacije, nabavke određenih pomagala, smeštaja u hraniteljske porodice i druge ustanove socijalne zaštite, interresornom komisijom.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora sa njima.

Mišljenja su da je postojanje vaninstitucionalnih servisa potrebno zbog razmene informacija i obezbeđivanja besplatne pravne i druge pomoći. Konkretno sarađuju sa Društvom dijabetičara – Zdrav život, UNICEF-om, NVO – Domovik, NVO – Santa Marija, i to na nivou seminara za zdravstvene radionice, promocije zdravlja i rano otkrivanje bolesti, opremanju savetovališta za decu i majke. Takođe, smatraju da svi servisi treba da budu što bliži korisnicima, da imaju kontinuitet u radu i da odgovaraju na potrebe korisnika.

Dom zdravlja Zubin Potok

Pružaju usluge u oblasti primarne zdravstvene zaštite. Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge su nedostatak logopeda, defektologa i dečijeg psihologa. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je da bude obezbeđeno zaposlenje ovih stručnih saradnika.

Upoznati su sa radom Škole za obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju, Centra za socijalni rad, interresorne komisije, i sa njima koordiniraju za usluge lečenja dece i negu deteta.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora sa roditeljima i anketiranjem koje sprovode jednom godišnje.

Smatraju da su im neophodne usluge defektologa, logopeda i dečijeg psihologa.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno je u socijalizaciji i pružanju podrške deci sa smetnjama u razvoju. Izjavljuju da nemaju informaciju da postoje i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju i da im se oni nisu obraćali za saradnju.

KBC Kosovska Mitrovica – odeljenje pedijatrije

Pružaju usluge propisane zakonom, i to minimalno, koje zadovoljavaju samo osnovne potrebe. Razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju i druge usluge su nedostatak obučenog kadra i zastarelost opreme, te je stoga potrebno raditi na otklanjanju ovih nedostataka kako bi kvalitet usluga bio bolji. Potrebni su im defektolog, logoped i klinički psiholog.

Koordiniraju sa Centrom za socijalni rad i školskim ustanovama. Sa Centrom za socijalni rad koordiniraju na zbrinjavanju dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, da bi se poboljšao kvalitet usluga potrebno je omogućiti bolju informisanost i edukaciju postojećeg kadra, zapošljavanje novih stručnjaka i poboljšanje infrastrukture.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu njihovih komentara.

Ne sarađuju sa vaninstitucionalnim servisima (osim UNICEF-om, u vidu materijalne pomoći i edukacije i Servisom za decu Kosova, u smislu razmene iskustava), jer imaju jako loše iskustvo sa njima (misli se na organizacije civilnog sektora). Smatraju da se uvek ispostavi da su im interesi drugačiji od onoga što predstavljaju, da su im planovi nerealni i da se sve svodi na njihovu materijalnu dobit. Smatraju da u sistemu usluga koje se pružaju deci sa smetnjama u razvoju nisu dovoljno prepoznate i usluge koje pružaju servisi sekundarne zdravstvene zaštite i da se njihova usluga ne prepoznaje kao značajna.

Zavod za zdravstveno osiguranje

Pružaju usluge:

- prava na lečenje,
- prava na ortopedsku i druga pomagala i,
- druge usluge zadate zakonskim propisima.

Da bi se poboljšao nivo usluga, smatraju da je neophodno izmeniti zakonske regulative.

Koordiniraju sa Domovima zdravlja, KBC, institucijama za lečenje dece.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu njihovih prigovora zbog neostvarivanja prava.

Druge usluge koje je potrebno obezbediti, a koje nisu zadate zakonskim propisima, su dnevni centri i centri za rehabilitaciju.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog podrške deci sa smetnjama u razvoju i poboljšanja kvaliteta njihovog života.

Predškolska ustanova Danica Jaramaz Kosovska Mitrovica

Pružila usluge:

- psihococijalnog rada sa decom i roditeljima,
- savetovanja,
- individualizovanog rada sa decom,
- rada sa decom pod IOP-om.

Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge su: nemogućnost zapošljavanja defektologa – logopeda. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je poštovanje zakonskih akata, edukacija zaposlenih i zapošljavanje neophodnih stručnih saradnika. Za ostale usluge neophodna je: bolja komunikacija među zaposlenima i njihovo stručno usavršavanje.

Kada je u pitanju saradnja sa drugim servisima koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju, koordiniraju sa logopedom i dnevnim boravkom za decu sa smetnjama u razvoju, i to na nivou usluga logopedskog tretmana, ostvarivanja prava na pedagoškog asistenta i IOP-a.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu upitnika i usmenih komentara.

Prema njihovom mišljenju druge usluge koje je neophodno obezbediti su učenje stranih jezika, sportske rekreativne aktivnosti, dramske sekcije itd.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno je radi diversifikacije usluga, usaglašavanja sa potrebama i mogućnostima roditelja. Konkretno sarađuju sa Centrom za baznu rehabilitaciju i Ekvilibrijumom, i to na nivou upućivanja dece sa smetnjama u razvoju na njihove usluge. Mišljenja su da im je potrebna pomoć nevladinog sektora i drugih servisa.

Predškolska ustanova Lane – Zvečan

Pružila usluge:

- celodnevnog i poludnevnog boravka dece,
- vaspitnoobrazovnog rada,
- specijalizovanih programa kao i,
- uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u vaspitne grupe.

Razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju i druge usluge su nedostatak prostora (naročito kada su u pitanju deca nižih uzrasta), radnih soba, nedostatak pedagoških asistenata u radu sa decom sa smetnjama u razvoju. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je obezbediti adekvatan prostor, kao i urediti dvorište, zgrade.

Koordiniraju sa interresornom komisijom i Domom zdravlja u Zvečanu. Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu tzv. kutija u koje se unose sugestije korisnika, individualnih razgovora, roditeljskih sastanaka i brojnosti dece koja su smeštena na boravku.

Smatraju da je postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno zbog stručne pomoći koju oni mogu pružiti institucionalnim servisima.

Predškolska ustanova Naša radost - Leposavić

Pružila usluge:

- uključivanja dece sa smetnjama u razvoju u grupu koja odgovara njihovom kalendarskom uzrastu,
- integracije i socijalizacije,
- prilagođenog plana rada potrebama deteta i,
- smanjivanja prepreka koje otežavaju učenje.

Razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju i druge usluge predviđene zakonom su nedovoljna saradnja sa roditeljima, nedovoljna obučenost nastavnog osoblja i nedovoljno razvijena svest lokalne zajednice o potrebama dece sa smetnjama u razvoju.

Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebno je otkloniti fizičke i komunikacijske barijere, uvesti treninge „primer dobre prakse“, i podići nivo svesti kod dece i odraslih.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu brojnosti i napredovanja na zadacima koji su postavljeni u oblastima odabranim kao prioritetne.

Smatraju da je neophodno edukovati sve one koji rade sa decom sa smetnjama u razvoju kako bi implementacija zakona bila uspešnija.

Predškolska ustanova Naše dete - Zubin Potok

Izjavljuju da iako zakon omogućava deci sa smetnjama u razvoju da pohađaju ovu PU, mali broj dece koristi ovo pravo zbog straha od stigme, diskriminacije od strane vršnjaka i odraslih, ali i zato što nedostaju adekvatni radni uslovi i podrška roditelja. Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge zadate zakonskim propisima su nedostatak posebno obučenih vaspitača za rad sa decom sa smetnjama u razvoju, nedostatak infrastrukture, finansijskih sredstava, nedostatak dobre saradnje sa roditeljima. Ove nedostatke je potrebno ispraviti kako bi kvalitet usluga bio poboljšan.

Koordiniraju sa Domom zdravlja u Zubinom Potoku i smatraju da odluke Interresorne komisije moraju biti obavezujuće.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu broja upisane dece i njihove dolaznosti. Nedostaju im usluge kreativnih radionica.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog lakše socijalizacije dece sa smetnjama u razvoju.

Škola za osnovno i srednje obrazovanje - Kosovski božur

Pružaju usluge vaspitnoobrazovnog rada. Sprečava ih nedostatak prostora i materijalnih sredstava. Smatraju da je potrebno proširiti delatnost kojom bi škola mogla da se bavi (obrazovanje odraslih), za šta im je potrebna saglasnost Ministarstva prosvete RS, kao i materijalna sredstva.

Konkretno saraduju sa NVO Ženska prava, NVO Domovik i Rehabilitacionim centrom, i to na nivou pružanja usluga održavanja radionica, proslava praznika, priredbi i gradskih manifestacija, prevoza.

Smatraju da im je neophodno obezbediti senzornu sobu i dnevni boravak sa radnim centrom.

Zadovoljstvo svojih korisnika procenjuju na osnovu razgovora sa roditeljima i starateljima.

Osnovna škola Sveti Sava - Kosovska Mitrovica

U školi postoji tim za inkluzivno obrazovanje, kao i tim za dodatnu podršku, koji rade prema IOP-u. Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge zadate zakonskim propisima su nedostatak finansijskih sredstava, kao i nedostatak odgovarajućih nastavnih sredstava, i to bi trebalo popraviti kako bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju. Da bi ispunili i druge usluge zadate zakonskim propisima potrebno je povećanje školskog prostora, jer trenutni ne dozvoljava da se deci sa smetnjama u razvoju posveti dodatna pažnja.

Koordiniraju sa Zdravstvenim centrom, Centrom za socijalni rad, Opštinom Kosovska Mitrovica, osnovnom školom u Zemu, Centrom za baznu rehabilitaciju u Kosovskoj Mitrovici, i to zavisno od vrste usluge: literatura za slepu i slabovidu decu (OŠ u Zemu), socijalna i materijalna pomoć, isplata personalnog asistenta, ortopedska pomagala i podrška.

Da bi se poboljšao kvalitet usluga, osim povećanja prostora, potrebno je urediti i prilaze školi i infrastrukturu, obezbediti nastavna sredstva, i personalnog asistenta za svako dete sa smetnjama u razvoju. Druge usluge koje su neophodne, a nisu zadate zakonskim propisima su veća podrška roditeljima dece sa smetnjama u razvoju, njihova edukacija i informisanje.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog pružanja dodatne podrške (materijalne i druge) deci sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima. Konkretno saraduju sa Savezom slepih i slabovidih, Savezom gluvih i nagluvih, NVO Domovik, Centrom za baznu rehabilitaciju, Crvenim krstom, UNICEF-om, NVO Žensko pravo, i to na nivou usluga: nabavke nastavnih sredstava, materijalne pomoći, edukacije dece sa smetnjama u razvoju, informisanosti roditelja o pravima i uslugama koje pružaju i drugi servisi zaštite dece sa smetnjama u razvoju.

Osnovna škola Vuk Karadžić - Zvečan

Pružila usluge:

- savetodavnog – instruktivnog rada sa učenicima i roditeljima učenika,
- obezbeđenja individualizacije u nastavi,
- izrade IOP - a,
- podizanja svesti kod učenika i roditelja o prihvatanju različitosti kod dece i ljudi i značaju uključivanja sve dece u redovan obrazovni sistem.

Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge zadate zakonskim propisima su nedostatak materijalnih i novčanih sredstava. Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebna je edukacija zaposlenih, bolja saradnja sa institucijama zdravstvene i socijalne zaštite i lokalne samouprave, obezbeđenje materijalnih sredstava za troškove angažovanja pedagoških i personalnih asistenata, defektologa, logopeda, oligofrenologa.

Sarađuju sa servisima lokalne samouprave, Interresornom komisijom, Centrom za socijalni rad, Domom zdravlja Zvečan, i to za usluge izrade pedagoškog profila deteta, pristupanje individualizacije u nastavi, izradu IOP a, i obezbeđenje dodatnih materijalnih sredstava. Potrebno im je obezbediti defektologa, oligofrenologa i logopeda, kako bi se poboljšao kvalitet usluga za rad sa decom sa smetnjama u razvoju.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora sa učenicima i roditeljima učenika.

Potrebno je obezbediti saradnju sa Školom za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju.

Takođe, vaninstitucionalni servisi mogu obezbediti potrebna finansijska i materijalna sredstva za pomoć deci sa smetnjama u razvoju, kao i edukaciju nastavnog osoblja, i u tome se prepoznaje značaj njihovog postojanja. Konkretno sarađuju sa Save the children, NVO Hendikos, NVO Centar za osnaživanje mladih, NVO Centar za medijaciju, NVO Domo-vik, i to radi edukacije nastavnog osoblja i nabavke materijalnih sredstava.

Osnovna škola Leposavić

Pružila usluge:

- dodatne podrške i pomoći kao i,
- individualnog pristupa u skladu sa mogućnostima i potrebama deteta, sa ciljem da se omogući društvena uključenost i napredovanje.

Razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju i druge usluge zadate zakonom su nedostatak finansijskih sredstava za angažovanje pedagoškog asistenta i pratioca za ličnu pomoć detetu tokom celodnevne nastave, vannastavnih aktivnosti, izvođenja nastave u prirodi i sl.

Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju neophodna je edukacija svih zaposlenih u školi na temu potreba dece sa smetnjama u razvoju, povećanje osetljivosti i edukacija vršnjaka i njihovih roditelja za prihvatanje dece sa smetnjama u razvoju kojima je potrebna dodatna pomoć i podrška.

Dok im je za pružanje ostalih usluga koje nisu zadate zakonima neophodna podrška u vidu finansijskih sredstava za prilagođavanje okruženja, prilaza i unutrašnjeg prostora ustanove, kao i pomoć drugih ustanova dečije zaštite.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora sa samim korisnicima, učenicima i roditeljima.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa poboljšava kvalitet usluga koje se pružaju deci sa smetnjama u razvoju, naročito razvijanje veština socijalne komunikacije, odgovornosti i navika vezanih za obrazovanje i život u zajednici.

Osnovna škola Jovan Cvijić - Zubin Potok

Pružaju uslugu obrazovno vaspitnog rada. Smatraju da ne postoje razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je obezbediti više seminara, programa stručnog usavršavanja, kao i otklanjanje tehničko materijalnih poteškoća, više didaktičkog i pomoćnog materijala za učenike sa smetnjama u razvoju.

Koordiniraju sa Centrom za socijalni rad, Crvenim krstom, nevladinim sektorom (konkretno sa Save the children). Saradnja se odvija na više nivoa, od logističke podrške, pružanja podrške i otklanjanja drugih barijera. Za poboljšanje kvaliteta usluga koje pružaju potrebno je više stručnog usavršavanja za sve zaposlene u školi, organizovanje seminara kao i otklanjanje tehničko materijalnih poteškoća.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu napredovanja učenika, povoljnom klimom koja vlada u školi i povratnim informacijama koje dobijaju od straneroditelja i dece.

Neophodnost postojanja i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju, prema njihovom mišljenju, nalazi se u činjenici da nijedan problem nije nadležnost samo jedne institucije već celog društva. Upoznati su sa radom UNICEF-a, DOMOVIK-a, Save the children, i u saradnji sa njima prepoznaju ključne probleme, koje uz njihovu pomoć rešavaju u interesu svih korisnika.

Tehnička škola Mihailo Petrović Alas - Kosovska Mitrovica

Pedagog ove škole izjavljuje da u školi ne postoji ni jedan učenik sa smetnjama u razvoju. Pri upisu u školu učenici su obavezni da donesu lekarsko uverenje. Ipak, ukoliko nastavnik primeti da dete nije tipično razvijeno, pedagog obavlja razgovor sa njim nakon čega poziva roditelje. Roditelji se nakon procene pedagoga da dete nije tipično razvijeno ne slažu sa takvom konstatacijom, a prema zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju, bez saglasnosti roditelja takvo dete ne može se uključiti u inkluzivno obrazovanje prema IOP-u.

Srednja škola u Zvečanu

Pružaju usluge srednjeg stručnog obrazovanja i vaspitanja, a razlozi nepružanja usluga zadatih zakonom su nedostatak arhitektonsko – urbanističkih uslova za pohađanje nastave dece koja imaju smetnje u razvoju. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je, najpre, omogućiti deci sa smetnjama u razvoju slobodno i nesmetano kretanje, potrebna nastavna sredstva. Za realizaciju ostalih usluga potrebna su im materijalna sredstva i prostorno rešenje.

Koordiniraju sa Domom zdravlja, Centrom za socijalni rad, Opštinom Zvečan, NVO, i to za vrstu usluga razmena iskustva i mišljenja.

Zadovoljstvo korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu obrazovnog postignuća.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa potrebno je zbog stvaranja šireg društvenog konsenzusa o integraciji dece sa smetnjama u razvoju u društvo.

Srednja škola Nikola Tesla - Leposavić

Pružaju usluge izrade, realizacije i vrednovanja IOP-a, podrške deci. Preobimnost dokumentacije je razlog koji ih sprečava da obavljaju i druge usluge zadate zakonima i propisima. Da bi se poboljšao nivo usluga koju pružaju potrebna je veća saradnja sa roditeljima i lokalnom samoupravom, takođe im je neophodna edukacija nastavnika za rad sa decom koja imaju smetnje u razvoju.

Koordiniraju sa Domom zdravlja, Centrom za socijalni rad i Interresornom komisijom, i to za vrstu usluga: poboljšanje materijalne situacije deteta, zdravstveni pregledi, pojačan rad psihološko-pedagoške službe, rad sa logopedom i defektologom.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu redovnosti pohađanja nastave, ocena, izjava roditelja, učenika i nastavnika.

Vaninstitucionalni servisi čije usluge prepoznaju i sa kojima saraduju su NVO Ruka spasa, NVO Ruka prijatelja, i to na nivou materijalne pomoći i organizovanja radionica.

Opština Mitrovica – odeljenje društvenih delatnosti

Pružaju usluge:

- dečiji dodatak;
- savetodavni rad;
- pomoć u realizaciji inkluzivnog obrazovanja.

Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge su nedostatak materijalnih sredstava. Smatraju da su im neophodne: veće donacije nevladinih organizacija, i saradnja sa njima, veća novčana sredstva republičkih organa.

Koordiniraju sa: Centrom za socijalni rad, svim školskim ustanovama, zdravstvenim centrom i nevladinim organizacijama, a vrste usluga u kojima koordiniraju su: obrazovanje, izleti, letovanja, stipendije, zapošljavanje, subvencije. Da bi se poboljšao nivo usluga smatraju da je neophodno učešće i empatija šire društvene zajednice.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu izostanka žalbi korisnika na njihov rad.

Prema njihovom mišljenju, neophodno je obezbediti celodnevni boravak dece čiji su roditelji zaposleni, veći broj pedagoških asistenata, kao i savetovaništa za roditelje.

Smatraju da je postojanje vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju značajno zbog pružanja usluga savetovanja, dnevnih radionica i boravka, kao i drugih vaninstitucionalnih usluga. Konkretno saraduju i upoznati su sa radom Save the children i „Misija ljudi dobre volje“ i sa njima saraduju na nivou finansija, savetovanja, razvoja hraniteljstva. Mišljenja su da je lokalna samouprava učestvovala u mnogim manifestacijama kao podrška u ostvarenju dečijih prava.

Opština Mitrovica – Interresorna komisija

Pružaju usluge:

- prava na tuđu negu i pomoć;
- mogućnosti odsustva sa posla roditelja dece sa smetnjama u razvoju uz punu platu;
- besplatnih rekreativnih nastava i letovanja;
- prava na personalnog asistenta i rad po IOP-u;
- izdavanja posebne zdravstvene knjižice i osiguranja na osnovu sopstvenog hendikepa, a ne roditeljskog osiguranja.

Smatraju da obavljaju sve usluge propisane zakonom. Ostale usluge koje nisu propisane zakonom, a smatraju da su neophodne, su rad sa roditeljima, u smislu njihovog animiranja i informisanosti o postojanju svih servisa koje njihova deca mogu koristiti.

Koordiniraju sa Centrom za socijalni rad (tuđa nega i pomoć), obrazovnim ustanovama, zdravstvenim ustanovama (sve vrste zdravstvenih usluga), Školom za slepu i slabovidu decu u Zemunu (stalni boravak za slepu i slabovidu decu), Školom za osnovno i srednje obrazovanje u Beogradu (školovanje i smeštaj u domu radi osposobljavanja za jednostavna zanimanja; mašinska, tekstilna, grafička, poljoprivredna).

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu pohvala i žalbi. Ističu da žalbi do sada nije bilo.

Od neophodnih usluga, a koje nisu zadate zakonom, smatraju da je neophodno obezbediti adekvatan prevoz do škole, prilagođavanje školskog prostora, i obezbeđenje dnevnog boravka deci sa smetnjama u razvoju kako bi njihovi roditelji mogli da rade.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog pružanja dodatnih usluga, kao što su novčana i materijalna sredstva u smislu ortopedskih pomagala i nastavnih sredstava. Konkretno sarađuju sa UNICEF-om, Save the children, Misijom dobre volje, NVO Domovik, i to na nivou usluga koje se tiču razmene informacija, mišljenja i ideja.

Opština Zvečan – odeljenje društvenih delatnosti

Pružaju sve usluge propisane zakonom. Da bi se poboljšao nivo usluga, prema njihovom mišljenju, potrebna je promena zakonskih regulativa. Da bi ispunili i ostale usluge zadate zakonskim propisima neophodna su im veća finansijska sredstva i bolji uslovi rada.

Koordiniraju sa Centrom za socijalni rad, Domom zdravlja, Školom za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu prigovora koje dobijaju.

Druge usluge koje bi pružali, a nisu zadate zakonskim propisima su dnevni centri i kreativne radionice.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog podrške deci sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima.

Opština Zvečan – Interresorna komisija

Smatraju da se većina njihovih usluga svodi na produženje porodiljskog bolovanja, ali i davanje mišljenja o potrebi deteta za IOP – om, aistentom u nastavi, i predlaganje onoga što je, u vidu medicinskog tretmana, potrebno detetu.

Razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju i druge usluge propisane zakonom su nedostatak finansijskih sredstava, ali i nedovoljna angažovanost nadležnih institucija.

Da bi se ispunile i druge usluge i poboljšao njihov kvalitet potrebna su veća novčana sredstva i veća ovlašćenja interresorne komisije, pri čemu u njoj svako treba da zna svoju ulogu, a ne da odgovornost prebacuje na drugog člana.

Koordiniraju sa školama i Centrom za socijalni rad, i to za usluge personalnog asistenta, i obezbeđivanje potrebne infrastrukture deci sa smetnjama u razvoju.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu kontakta koji imaju sa njima, njihovih komentara, žalbi i sugestija.

Smatraju da vaninstitucionalni servisi često dopunjuju rad institucionalnih servisa, jer pružaju usluge koje oni ne mogu. Neretko je to finansijska pomoć. Sarađuju sa UNICEF-om, koji im je i omogućio finansiranje njihovih usluga.

Smatraju da interresorna komisija najbolje može da proceni koje su to potrebe dece sa smetnjama u razvoju, ali da ne može do kraja kontrolisati realizaciju tih potreba, jer se od strane opštine uvek postavlja pitanje ko finansira određenu uslugu.

Opština Leposavić – odeljenje društvenih delatnosti

Pružaju usluge zadate zakonom i podzakonskim aktima i ne postoje razlozi koji ih sprečavaju da obavljaju svoje usluge. Smatraju da je potrebno povećati broj zaposlenih koji bi radili na pružanju usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, mišljenja su da su usluge koje pružaju na visokom nivou.

Koordiniraju sa Ministarstvima, školama, Centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama i predškolskim ustanovama, i to na nivou pružanja usluge personalnog asistenta u školi (pedagoškog asistenta), raznih vidova finansijske pomoći (prevoz, pratilac), pohađanja nastave prema IOP-u, edukacije i seminara. Za poboljšanje kvaliteta usluga ističu povećanje sredstava u budžetu opštine namenjenih pružanju usluga deci sa smetnjama u razvoju, povećanje broja zaposlenih i njihovu edukaciju.

Zadovoljstvo korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora sa njima.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa vide kao značajan izvor finansijske i druge pomoći porodicama dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, mišljenja su da društvo nema poverenja u NVO kao i da oni nemaju podrške u društvu. Sarađuju sa organizacijom Save the children, i to na nivou prikupljanja podataka, kao i učešća u finansiranju manjih projekata.

Opština Leposavić - Interresorna komisija

Pružaju sve usluge predviđene zakonom o lokalnoj samoupravi, obrazovanju, finansijskoj pomoći porodici i pravilnikom o Interresornoj komisiji, i smatraju da nemaju nikakvih smetnji u sprovođenju svojih zakonskih obaveza. Nivo svojih usluga poboljšali bi ukoliko bi imali na raspolaganju službeno lice zaduženo isključivo za poslove Interresorne komisije i dodatnu podršku deci. Misle da su im usluge koje pružaju na visokom nivou.

Koordiniraju sa Centrom za socijalni rad, zdravstvenim centrom, školama i Ministarstvima, i to na nivou usluga koje se tiču pohađanja nastave po IOP-u, finansijske podrške, poboljšanja uslova nastave. Za poboljšanje kvaliteta usluga potrebna su im veća finansijska sredstva u opštinskom budžetu.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu razgovora sa njima.

Važnost postojanja vaninstitucionalnih servisa je po njima u finansijskoj pomoći koju su oni u mogućnosti da pruže korisnicima, jer ova vrsta pomoći je vrlo često nedovoljna kada je pružaju institucionalni servisi. Delimično su upoznati sa načinom rada vaninstitucionalnih servisa, a sa njima sarađuju na nivou razmene statističkih podataka i informacija.

Smatraju da su roditelji dece sa smetnjama u razvoju nedovoljno informisani i da na tome treba raditi kako bi se ova činjenica popravila.

Opština Zubin Potok – odeljenje društvenih delatnosti

Pružila usluge:

- savetodavne (npr. upoznavanje sa pravima i uslugama koje postoje u Opštini);
- kontakta i organizacije aktivnosti sa ličnim i pedagoškim asistentima (prostorije, prevoz);
- materijalnih davanja (dečiji dodatak).

Razlozi koji ih sprečavaju da pružaju i druge usluge zadate zakonom su nedostatak materijalnih sredstava i nedostatak stručnog osoblja za rad sa decom. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebna su im veća novčana sredstva, stručno osoblje, bolji kontakt između pedagoškog asistenta i službe za brigu o deci (da bi se bolje upoznale potrebe dece).

Smatraju da ne postoji koordinacija sa drugim servisima koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju, osim sa predškolskom ustanovom u opštini Zubin Potok.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu toga što im se oni redovno obraćaju i koriste njihove objekte, te stoga smatraju da su zadovoljni.

Prema njihovom mišljenju, dodatne usluge koje je potrebno obezbediti su jednodnevni ili višednevni izleti u turističke i kulturne centre u Srbiji.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno je zbog omogućavanja autobusnog prevoza, materijalne pomoći porodici, kao i zbog boljeg odnosa zajednice prema deci sa smetnjama u razvoju. Nisu upoznati sa radom vaninstitucionalnih servisa.

Opština Zubin Potok - Interresorna komisija

Pružaju usluge u obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj zaštiti. Razlozi u sprečavanju obavljanja usluga su: neinformisanost, loša infrastruktura na lokalnom nivou, nedovoljan broj servisa na lokalnom nivou, za decu sa smetnjama u razvoju. Potrebna je veća angažovanost opštinskih službi, NVO sektora, veća materijalna sredstva, kao i strateški plan pružanja usluga na lokalnom nivou.

Koordiniraju sa obrazovnim sistemom, zdravstvom, socijalnom zaštitom, i to za usluge koje dete ostvaruje u okviru sistema, dok za usluge koje dete ostvaruje van sistema (logoped, pedijatar, fizijatar) ne postoji koordinacija.

Za bolji kvalitet usluga potrebno je obezbediti veću informisanost građana, uključenost lokalne zajednice, dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju, na nivou lokalne zajednice.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu mišljenja roditelja i staratelja.

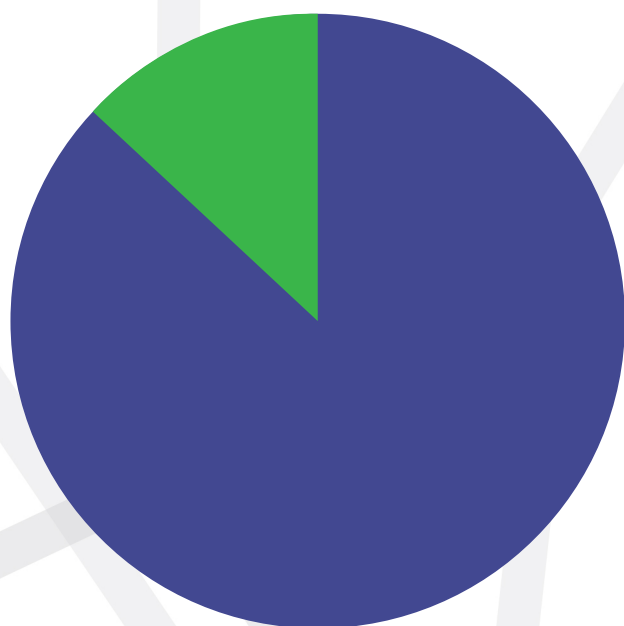
Potrebno je da se obezbede i druge usluge: NVO sektora, donatora i svih koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno je zbog stvaranja širokog spektra izbora usluga, gde dete ne mora biti usmereno isključivo na institucije.

Dalja analiza prati kvantitativne nalaze zasnovane na odgovorima predstavnika institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju.

Na **slici 1** prikazani su odgovori ispitanika na pitanje: da li ste upoznati sa radom drugih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju? Negativne odgovore dali su: Zavod za zdravstveno osiguranje, Dom Zdravlja u Kosovskoj Mitrovici, Predškolska ustanova Naša radost u Leposaviću, Opština Zubin Potok. Tehnička škola Mihailo Petrović Alas u Kosovskoj Mitrovici nije odgovorila na upitnik, već je dala pismeno obrazloženje o razlozima zbog kojih ne pruža usluge deci sa smetnjama u razvoju, tačnije, zašto nisu uključeni u inkluzivno obrazovanje. Isti procenat odgovora ispitanika ustanovljen je i na pitanje: da li postoji koordinacija između vašeg servisa i drugih institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju? I u ovom slučaju negativne odgovore dale su iste ustanove kao i kod prethodnog pitanja. Videti **sliku 1**.

Slika 1 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li ste upoznati sa radom drugih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju / da li postoji koordinacija između vašeg servisa i drugih institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju?

Da 86,2%

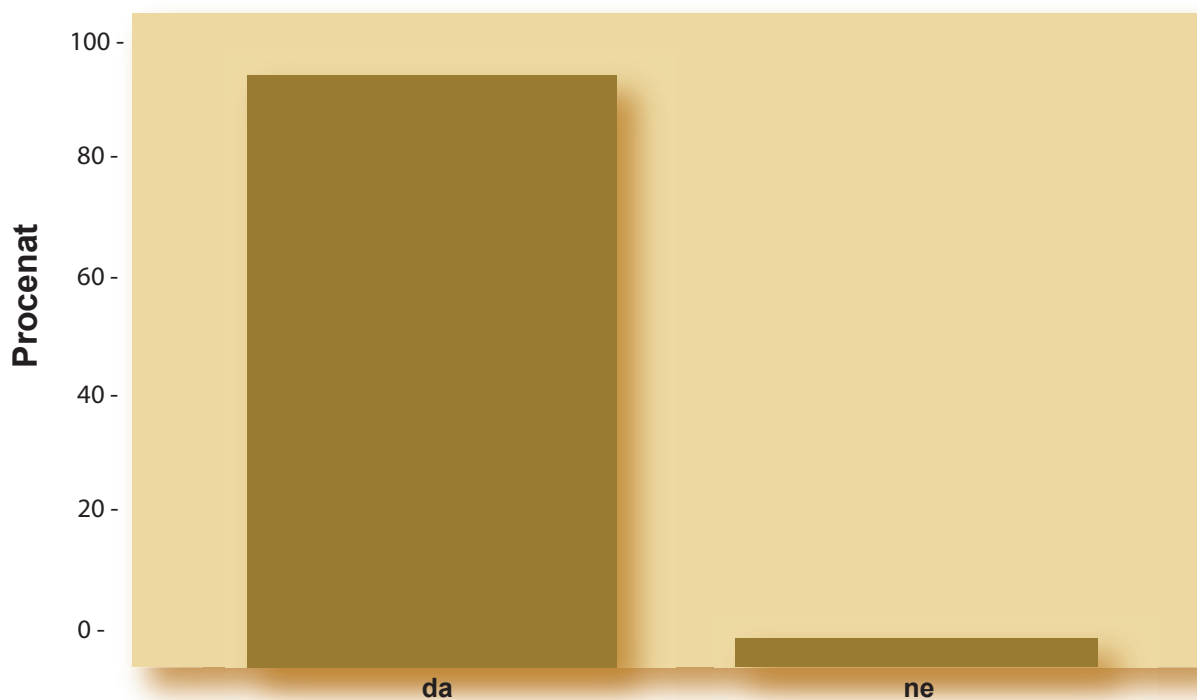
Ne 13,8%

Na pitanje: kako procenjujete stepen Vašeg zadovoljstva uslugama koje pružate? Možemo sagledati da najveći procenat ispitanika (60,7%) smatra da su delimično zadovoljni uslugama koje pružaju, dok 28,6% izražava potpuno zadovoljstvo nivoom svojih usluga. Nadalje, sledi 7,1% onih koji su niti zadovoljni niti nezadovoljni i 3,6% delimično nezadovoljnih. Važno je napomenuti da ne postoji procenat krajnje negativnih odgovora ispitanika, tačnije onih koji su potpuno nezadovoljni.

Kada smo ispitanike, predstavnike institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju pitali da procene zadovoljstvo korisnika njihovim uslugama, dobili smo sledeće rezultate: 69% smatra da su njihovi korisnici delimično zadovoljni, dok 20,7% izražava mišljenje da su potpuno zadovoljni. Međutim, ono što je značajno istaći jeste da smo zabeležili isti procenat ispitanika koji zadovoljstvo svojih korisnika ocenjuju kao potpuno nezadovoljni, odnosno delimično nezadovoljni i sa neutralnim stavom, tačnije niti su zadovoljni niti su nezadovoljni, i on iznosi 3,4% u sva tri slučaja.

Nadalje, na **slici 2** možemo sagledati procenat odgovora ispitanika na pitanje: da li smatrate da je značajno postojanje i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju? Visok procenat (96, 6%) ukazuje da predstavnici institucionalnih servisa procenjuju da je postojanje vaninstitucionalnih servisa značajno, dok to ne smatra 3,4% ispitanika, tačnije predstavnici KBC Kosovska Mitrovica. Videti **sliku 2**.

Slika 2 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li smatrate da je značajno postojanje i vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?

S druge strane, kada predstavnike institucionalnih servisa pitamo da li su upoznati sa načinom rada vaninstitucionalnih servisa zaključujemo da blizu 60% ispitanika odgovara potvrdno, dok nešto više od 40% odgovara negativno. Videti **sliku 3**.

Slika 3 *Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li ste upoznati sa načinom rada vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?*

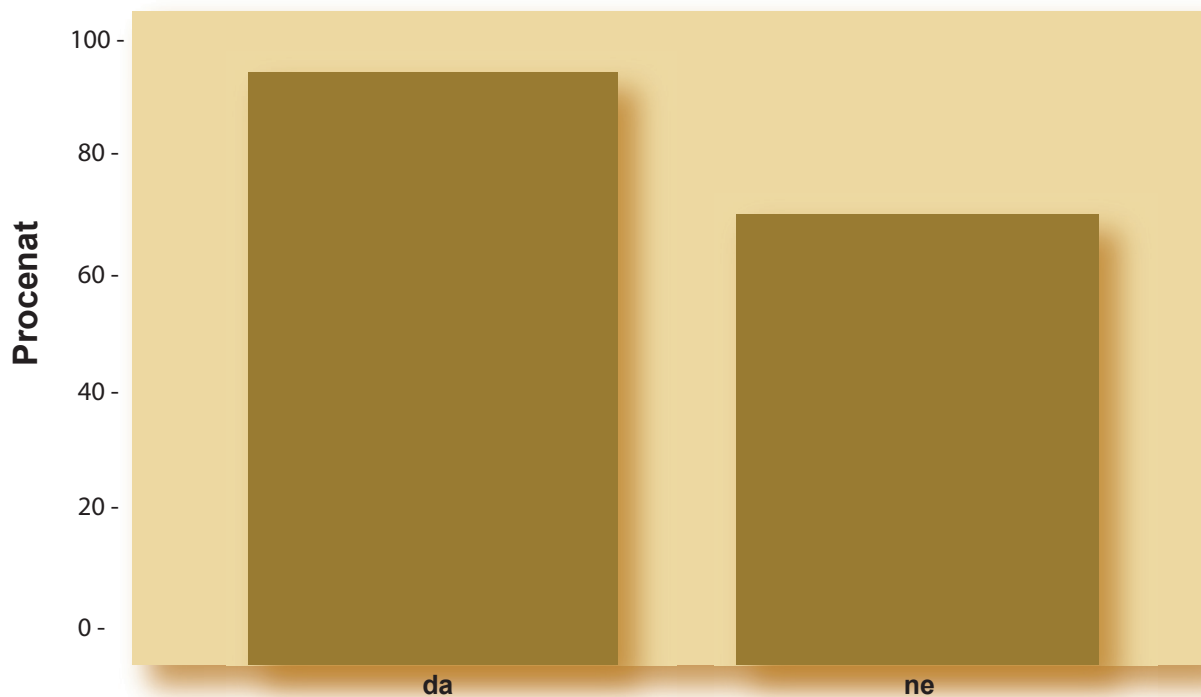

Tabela 5 Prikaz odgovora ispitanika na pitanje: da li ste upoznati sa načinom rada vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju

DA	NE
Centar za socijalni rad Mitrovica	Zavod za zdravstveno osiguranje u Mitrovici
Opština Mitrovica - interresorna komisija	Dom zdravlja u Mitrovici
Osnovna škola Sveti Sava Mitrovica	Centar za socijalni rad u Zvečanu,
KBC Mitrovica, odeljenje pedijatrije	Opština Zvečan
Škola za osnovno i srednje obrazovanje – Kosovski božur	Srednja škola u Zvečanu
Predškolska ustanova Danica Jaramaz u Mitrovici	Predškolska ustanova Lane u Zvečanu
Osnovna škola Vuk Karadžić u Zvečanu	Centar za socijalni rad u Leposaviću
Dom zdravlja u Zvečanu, odeljenje pedijatrije	Osnovna škola u Leposaviću
Dom zdravlja u Zvečanu, interresorna komisija	Predškolska ustanova Naša radost u Leposaviću
Dom zdravlja u Zvečanu, odeljenje društvenih delatnosti	Opština Zubin Potok (odeljenje društvenih delatnosti)
Dom zdravlja u Leposaviću	Opština Zubin Potok, interresorna komisija
Dom zdravlja u Zvečanu, interresorna komisija	Dom zdravlja u Zubinom Potoku
Srednja škola Nikola Tesla u Leposaviću	
Centar za socijalni rad u Zubinom Potoku	
Osnovna škola Jovan Cvijić u Zubinom Potoku	
Predškolska ustanova Naše dete u Zubinom Potoku	
Opština Mitrovica, odeljenje društvenih delatnosti	

U **tabeli 6**, prikazani su odgovori ispitanika na pitanje: kako procenjujete stepen zadovoljstva saradnjom sa vaninstitucionalnim servisima koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju? Vidimo da najveći procenat ispitanika (33,3%), izražava neutralan stav odgovorom da niti su zadovoljni niti su nezadovoljni, dok je 9,5% potpuno nezadovoljno. S druge strane, 28,6% ispitanika, predstavnika institucionalnih servisa, je potpuno zadovoljno saradnjom sa vaninstitucionalnim servisima, a identičan procenat njih je delimično zadovoljan. Videti **tabelu 6**.

Tabela 6 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: kako procenjujete stepen zadovoljstva saradnjom sa vaninstitucionalnim servisima koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?

Kako procenjujete stepen zadovoljstva saradnjom sa vaninstitucionalnim servisima koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?				Ukupno
potpuno sam nezadovoljan	nitim sam zadovoljan nitim sam nezadovoljan	delimično sam zadovoljan	potpuno sam zadovoljan	
2	7	6	6	21
9.5%	33.3%	28.6%	28.6%	100.0%

5.2.2 Potrebe institucionalnih servisa

Šta je potrebno institucionalnim servisima u oblasti **socijalne zaštite**:

- Veći broj specijalizovanih servisa (savetovalište za decu i mlade, SOS telefon, dnevni boravci, pedagoški asistenti, rehabilitacioni centri, treninzi osposobljavanja dece sa smetnjama u razvoju za zapošljenje);
- Više finansijskih sredstava;
- Edukacija zaposlenih u radu sa decom sa smetnjama u razvoju;
- Unapređenje infrastrukture;
- Povećanje broja zaposlenih stručnjaka;
- Poboljšanje koordinacije usluga između institucija i organizacija civilnog društva;
- Zakonska regulativa obavezujuća za sve institucije kojom se sprovodi inkluzija dece sa smetnjama u razvoju u predškolski i školski sistem.

Šta je potrebno institucionalnim servisima u oblasti **zdravstvene zaštite**:

- Unapređenje infrastrukture;
- Povećanje broja zaposlenih stručnjaka; Nužan kadar: defektolog, logoped, dečiji psiholog, zbog čega decu sa smetnjama u razvoju upućuju na druge instance;
- Bolje formulisan zakonski okvir;
- Više finansijskih sredstava;
- Veća ovlašćenja Interresorne komisije, pri čemu u njoj svako treba da zna svoju ulogu, a ne da odgovornost prebacuje na drugog člana;
- Obezbediti postojanje razvojnog savetovališta sa adekvatnim prostorom, opremom, obučeni kadrom koji bi radio sa decom sa smetnjama u razvoju (logoped, fizijatar, psiholog, socijalni radnik, dečiji neurolog) kao i dodatni servisi poput dnevnih centara za rehabilitaciju;
- Edukacija zaposlenih i roditelja (staratelja);
- Bolja informisanost i komunikacija na relaciji građanin – ustanova i servisa međusobno.

Šta je potrebno institucionalnim servisima u oblasti **obrazovanja**:

- Zapošljavanje neophodnih stručnjaka poput: defektologa, logopeda, oligofrenologa;
- Edukacija svih zaposlenih koji rade sa decom sa smetnjama u razvoju kako bi implementacija zakona bila uspešnija,
- Organizacija aktivnosti koje bi decu zbližavale;
- Unapređenje infrastrukture;
- Pedagoški asistenti za rad sa decom sa smetnjama u razvoju;
- Informisanost roditelja i šire zajednice zarad njihove bolje komunikacije;
- Uvođenje dodatnih servisa i sadržaja poput: kreativnih radionica, dnevnog boravka, personalnih pratilaca.

Šta je potrebno institucionalnim servisima lokalne samouprave:

- Obezbeđivanje finansijskih sredstava od nevladinih organizacija, lokalne samouprave i republičkih organa kao i njihova bolja saradnja;
- Informisanost roditelja i šire zajednice zarad njihove bolje komunikacije;
- Zapošljavanje neophodnih stručnjaka i njihova dodatna edukacija (logoped, pedijatar, fizijatar);
- Uvođenje dodatnih servisa i sadržaja poput: celodnevnog boravka, savetovališta za roditelje, pedagoških asistenata, dodatnog i adekvatnog školskog prevoza, kreativnih radionica, izleta;

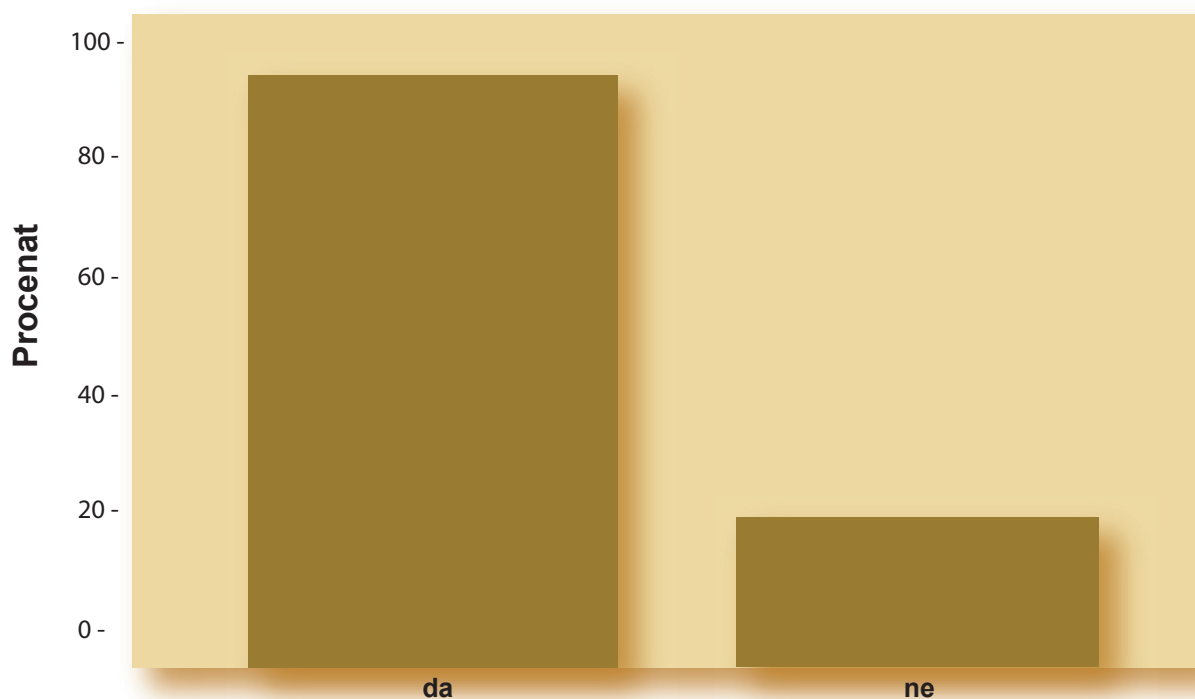
- Unapređenje infrastrukture;
- Naprednija primena zakonskih regulativa kao i strateški plan pružanja usluga na lokalnom nivou;
- Bolja koordinacija između svih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju;

5.2.3 Vaninstitucionalni servisi na teritoriji severa Kosova

Prilikom analize odgovora predstavnika vaninstitucionalnih servisa koje smo uključili u uzorak istraživanja, odlučili smo se za prikaz svakog pojedinačno, nezavisno od opštine u kojoj su smešteni, jer se njihov delokrug usluga ostvaruje na teritoriji severa Kosova.

Slika 4 prikazuje odgovore ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa na pitanje da li je, prema Vašem mišljenju, potrebno obezbediti i druge usluge koje smatrate da su neophodne, a koje nisu zadate Vašim organizacionim statutima? Možemo sagledati da 80% ispitanih na ovo pitanje odgovara potvrdno, dok 20% ispitanika smatra da to nije potrebno. Videti **sliku 4**.

Slika 4 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li je, prema Vašem mišljenju, potrebno obezbediti i druge usluge koje smatrate da su neophodne, a koje nisu zadate Vašim organizacionim statutima?

Kvalitet odgovora na ovo pitanje najbolje ćemo sagledati ako prikažemo kvalitativne odgovore ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa o tome koje su to vrste usluga koje pružaju u skladu sa svojim organizacionim aktima, koji su razlozi zbog kojih nisu u mogućnosti da pruže i ostale usluge, kao i njihova mišljenja koje su to usluge neophodne a nisu u mogućnosti da ih pruže svojim korisnicima.

UNICEF

UNICEF u skladu sa svojim mandatom ne vrši usluge, ali podržava institucije i organizacije civilnog društva u pružanju usluga i prevazilaženju prepreka kako bi se usluge ostvarile.

Interresorna komisija je jedina institucija sa kojom koordiniraju, a najviše su zadovoljni uslugama koje pružaju servisi socijalne zaštite, dok su najmanje zadovoljni radom interresorne komisije. Prema njihovom mišljenju, vaninstitucionalni servisi su značajni da bi se holistički sagledao kvalitet života deteta. Takođe, veoma je važna i raznovrsnost usluga koje su posvećene socijalnoj inkluziji, koje pružaju vaninstitucionalni servisi, a koja se ne može uvek naći u vrstama usluga koje pružaju institucije.

NGO Domovik Mitrovica

Domovik u skladu sa svojim statutom zastupa interese socijalno ugroženih grupa sa posebnim akcentom na socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Pored toga, Domovik je razvio poseban servis koji pruža usluge psihosocijalne podrške. Kao podrška servisu i sistemima dečije zaštite organizacija je osnovala mrežu vršnjačkih medijatora, mrežu organizacija koje se bave prijavljivanjem slučajeva nasilja, kao i komitet za zaštitu dečijih prava koji se sastoji od predstavnika svih relevantnih institucija, policijske uprave, predstavnika civilnog društva. S druge strane, organizacija je pružila podršku u formiranju novih usluga iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite koje se ogledaju u uspostavljanju Razvojnih savetovaništa za Majku i dete pri Domovima zdravlja i opremanje soba za rad sa maloletnicima, pri centrima za socijalni rad i policijskim stanicama. Organizacija je, takođe, inicirala i osnovala mrežu civilnih organizacija koje se bave dečijom zaštitom.

Za poboljšanje postojećih usluga potrebna je specifičnija edukacija zaposlenih, poboljšanje tehničkih uslova, bolja saradnja sa postojećim servisima koji pružaju slične usluge, bolja pristupačnost prema ciljnoj grupi koja bi bila krajnji korisnik njihovih usluga. Kako bi se poboljšao kvalitet njihovih usluga potrebno je razviti posebne programe, kontinuitet u finansiranju stručnog tima, profesionalno mentorstvo.

Upoznati su sa većinom institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa, ali ne u potpunosti i sa uslugama koje ti servisi pružaju. Iako Domovik ne pruža direktno usluge deci sa smetnjama u razvoju, kroz programe koje podržava postoji saradnja sa ostalim servisima. Institucionalni servisi sa kojima saraduju su: Centar za socijalni rad (odeljenje za decu), Primarna zdrav. zaštita – Savetovanište za majku i dete, Škola za osnovno i srednje obrazovanje – Kosovski Božur.

Vaninstitucionalni servisi sa kojima se odvija saradnja su: Centar za rani razvoj dece (Santa Marija), Centar za baznu rehabilitaciju, Savez gluvih i nagluvih, Savez slepih i slabovidnih. Postoji koordinacija sa Interresornom komisijom i to na nivou pružanja psihosocijalne podrške porodici.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu poboljšanja opšteg socijalnog i psihičkog stanja koje se ogleda u boljoj socijalnoj interakciji sa vršnjačkim grupama, ako se radi o maloletnicima, boljem uspehu u školi, u poboljšanju porodičnih odnosa.

Smatrju da su druge usluge koje su potrebne, uspostavljanje dnevnog centra za decu sa smetnjama u razvoju kao i poboljšanje opremljenosti već postojećih (senzorne sobe). Najviše su zadovoljni uslugama socijalnih davanja, dok su najmanje zadovoljni snagom inicijative u formiranju udruženja roditelja koji imaju decu sa smetnjama u razvoju, edukacijom učitelja i nastavnika za inkluzivnu nastavu, nivoom koordinacije sa svim organizacijama koje se bave radom sa decom sa smetnjama u razvoju, pristupom porodicama koje žive u ruralnim područjima i njihovoj uključenosti u socijalnu sredinu kroz aktivno zapošljavanje, ili uključivanje u sportske i kulturne manifestacije.

NVO Centar za baznu rehabilitaciju Hendikos

Pruža usluge:

- psihosocijalnog tretmana,
- edukacije,
- fizioterapije.

Usluge koje nisu u mogućnosti da pruže jesu: logoped, personalni i pedagoški asistent. Kako bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebna im je finansijska podrška, edukacija osoblja, kao i podizanje svesti šire lokalne zajednice. Koordiniraju sa sistemom obrazovanja i socijalne zaštite. Smatraju da su vaninstitucionalni servisi korisni zbog raznovrsnosti usluga koje pružaju.

Psihosocijalni centar za trauma terapiju

Pruža usluge:

- psihoterapije i savetovanja,
- treninga iz trauma terapije, kao i,
- grupne podrške.

Ne postoji vrsta usluge koju ne pružaju, a koja je predviđena njihovim organizacionim statutom. A, da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebna im je saradnja sa institucionalnim servisima, treninzi i rad na podizanju svesti o značaju prevencije i brige o mentalnom zdravlju.

Stepen zadovoljstva korisnika svojim uslugama procenjuju na osnovu izjava korisnika i

promena koje se postižu terapijskim zadacima. Smatraju da je potrebno obezbediti više radionica za decu iz vulnerabilnih grupa.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa je značajno zato što se oni bave određenim uže specijalizovanim zadacima, multidisciplinarno, pa je samim tim i kvalitet usluga koje pružaju bolji.

NVO Kameni cvet

Pružaju usluge savetovanja, obrazovanja, informisanja i interesa osoba sa invaliditetom. Nedostaju im servisi podrške – lični pratioci deteta i pedagoški asistenti, a razlozi zbog kojih ne ispunjavaju i ostale usluge propisane statutom su nejasna zakonska regulativa na severu Kosova i nedovoljna finansijska sredstva.

Koordiniraju sa Dnevnim centrom za decu sa smetnjama u razvoju.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu procena stručnog tima pre i posle pružanja usluga.

Druge usluge koje je potrebno obezbediti su lični pratilac deteta i pedagoški asistent.

Centar celoživotnog učenja Svetionik

Pružaju usluge socijalnog uključivanja dece iz marginalizovanih grupa, asistencije u učenju, i razvoju životnih veština u komunikaciji sa vršnjacima. Kako bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju smatraju da im je neophodno čvršće povezivanje sa Centrom za socijalni rad. Koordiniraju sa organizacijama civilnog društva na nivou razmene podataka, mišljenja i savetovanja.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu procena tima za psihosocijalnu podršku.

Usluge koje nisu u mogućnosti da pruže su asistencija deci iz ranjivih grupa u formalnom obrazovanju i podrška roditeljima dece.

Postojanje vaninstitucionalnih servisa smatraju neophodnim zato što oni nadomešćuju nedostatke institucionalnih servisa.

Kancelarija visokog komesara za ljudska prava

Zastupaju jednaka prava za sve ljude. Sarađuju sa institucionalnim i vaninstitucionalnim servisima. Konkretno sarađuju sa Centrom za baznu rehabilitaciju, Centrom za socijalni rad, Školom za osnovno i srednje obrazovanje Kosovski Božur, Domovik, i drugim NVO. Smatraju da je potrebno više materijalnih sredstava, strateški plan sa lokalnim institucijama i saradnja sa njima, kako bi kvalitet usluga koje pružaju bio poboljšan.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu razgovora, samo-evaluacije, evaluacije, direktnim posetama.

Druge usluge koje je potrebno obezbediti su dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju, „Kuća do pola puta“.

Najviše su zadovoljni školama a najmanje saradnjom sa Ministarstvom obrazovanja. Smatraju da je postojanje vaninstitucionalnih servisa neophodno zato što institucionalni servisi nemaju dovoljno finansijskih sredstava za rešavanje svih problema koji im se nameću.

Mišljenja su da je potrebno manje takmičenja među institucijama, dok sa druge strane, treba raditi na njihovom umrežavanju i integrisanju resursa, drugačijem pristupu prema deci sa smetnjama u razvoju, podizanju svesti lokalne zajednice o njihovim problemima.

Međupštinska organizacija Savez gluvih

Prikupljaju, klasifikuju i obrađuju podatke o osobama oštećenog sluha, prate njihovo stanje i nastoje da reše njihove probleme, organizuju seminare i predavanja. Razlog koji ih sprečava da realizuju i druge usluge je nedostatak finansijskih sredstava. Da bi se poboljšao nivo usluga potrebno je povećanje finansijskih sredstava, a duge usluge koje bi se na taj način mogle realizovati su: kursevi znakovnog jezika, prevodilac za znakovni jezik (prevodilački servis), kulturno – umetničke i sportske aktivnosti. Smatraju da je neophodno da gluvi i nagluvi imaju novčanu nadoknadu za svoju vrstu invaliditeta.

Ekvilibrijum

Pružaju usluge:

- psihološkog savetovanja i terapijskog rada za porodice, parove i pojedince,
- psihološku pomoć i podršku stanovništvu različitih uzrasnih grupa,
- edukaciju, treninge i radionice za decu, mlade i odrasle,
- korekciju govorno - jezičkih poremećaja.

Druge usluge koje nisu u mogućnosti da realizuju su: štampanje knjiga i brošura (izdavačka delatnost), a razlog je nedostatak finansijskih sredstava.

Koordiniraju sa predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama, i to za usluge psihološkog savetovanja, terapijskog rada, psihodijagnostike za decu i radionica.

Da bi se poboljšao kvalitet usluga koje pružaju neophodan im je kontinuitet u radu.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu njihovih komentara i reakcija. Najviše su zadovoljni uslugama koje pružaju predškolske ustanove.

Centar za rani razvoj Santa Marija

Pružaju usluge ranog razvoja dece u ruralnim sredinama na teritoriji sve četiri opštine na severu KiM. Druga usluga koju nisu u mogućnosti da pruže jeste pravna pomoć. Kako bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebno je raditi na edukaciji sopstvenih kadrova

(zaposlenih). Da bi se realizovale i ostale usluge neophodan je pravni okvir. Koordiniraju sa psiholozima i logopedima. Osim edukacije kadrova, neophodna im je izmena infrastrukture i prilagođavanje prostorija u kojima se odvija aktivno učešće dece. Stepem zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu brojnosti u centrima u kojima se odvija aktivno učešće. Prema njihovom mišljenju, potrebno je da postoje i drugi centri koji će pružati iste ili slične usluge, obezbediti adekvatan prostor za kreativne radionice, kao i bolju koordinaciju između NVO i državnih institucija. Najviše su zadovoljni radom i uslugama zdravstvenog sistema, a najmanje Centrima za socijalni rad.

UNMIK

Zastupaju vladavinu prava, pružaju nadgledanje i implementaciju, prevenciju, i modeliranje. Smatraju da razlog zbog koga ne pružaju i druge usluge propisane organizacionim aktom jeste, nedostatak mandata na osnovu kojeg bi delovali. Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju neophodno je da servisi predlažu projekte i asistiraju u njihovoj realizaciji, dok je za ostvarenje ostalih usluga potrebno više eksperata i veća civilna mobilnost i uključenost. Koordiniraju sa drugim servisima koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju, na nivou mesečnog nadgledanja, praćenja i razgovora kada ti servisi imaju mogućnost da predlože svoje zahteve i obrate se sa svojim problemima. Smatraju da nemaju mnogo povratnih informacija da bi mogli da ocene stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga i da se sve uglavnom svodi na reakcije koje dobijaju od nevladinog sektora.

Druge usluge koje je potrebno obezbediti su nadgledanje i prijavljivanje zloupotrebe dece kao i osoba koja bi bila kancelar prava dece.

Najviše su zadovoljni uslugama koje pružaju zdravstvene ustanove i Centri za socijalni rad. Smatraju da nema dovoljno rehabilitacionih centara, ustanova koje se bave bolestima zavisnosti i rodno zasnovanog nasilja kod dece sa smetnjama u razvoju. Takođe, smatraju da je neophodno više pojediničnih projekata koji bi se bavili ovom tematikom, naročito decom sa smetnjama u razvoju koja imaju problema sa zakonom, tačnije maloljetničkom delinkvencijom.

CARITAS Kosova – Mitrovica

Pružaju usluge podrške formalnom i neformalnom obrazovanju, inkluziji u obrazovni proces, ostvarivanju prava dece uključene u inkluzivni obrazovni proces i lobiranju za njihova prava. Glavni razlog nepružanja usluga je nedostatak finansijskih sredstava, jer ova organizacija nema svoj osigurani fond, odnosno stalni izvor prihoda. Kako bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebna je bolja saradnja sa državnim i ostalim institucijama koje se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju, podizanje svesti zajednice o potrebama ove ciljane grupe, kao i veća novčana sredstva.

Koordiniraju sa Školom za osnovno i srednje obrazovanje dece sa smetnjama u razvoju "Kosovski Božur", drugim osnovnim i srednjim školama, dnevnim centrima za boravak dece sa smetnjama u razvoju, i to na nivou usluga podrške inkluziji u redovan obrazovni sistem i podrške roditeljima.

Stepen zadovoljstva korisnika svojih usluga procenjuju na osnovu povratnih informacija dobijenih od roditelja i institucija koje su uključene u proces rada dece sa smetnjama u razvoju.

Druge usluge koje je potrebno obezbediti su zdravstvena zaštita, treninzi za osoblje koje radi sa decom sa smetnjama u razvoju i bolja tehnička opremljenost prostora za rad sa ovom decom.

Najviše su zadovoljni uslugama koje pruža Škola za osnovno i srednje obrazovanje "Kosovski božur", dok su najmanje zadovoljni uslugama koje pruža Centar za socijalni rad.

Zanačaj vaninstitucionalni servisa koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju vide u tome što se na taj način poboljšava nivo i raznovrsnost usluga, kao i njihov društveni položaj.

Save the Children

Bave se pružanjem usluga u oblasti dečije zaštite, vladavine prava deteta, obrazovanja i zdravstva. Da bi se poboljšao nivo usluga koje pružaju potrebno je veće angažovanje od strane lokalnih samouprava, kao i organizacija civilnog društva, ali i promena zakonskih regulativa koje se odnose na prava deteta. Da bi pružili i ostale usluge koje su zadate njihovim statutom potrebno je postojanje jedinstvene dokumentacije iz svih oblasti koje se bave pružanjem usluga zaštite dece.

Koordiniraju sa Ministarstvom prosvete Republike Srbije, obrazovnim institucijama, organizacijama civilnog društva koje se bave dečijim pravima, lokalnom samoupravom, međunarodnim organizacijama, i to na nivou usluga obrazovanja i zaštite dece kao i ostvarivanja svih prava deteta.

Stepen zadovoljstva svojih korisnika procenjuju na osnovu njihovog angažovanja tokom aktivnosti i njihovog vrednovanja (evaluacije) rada ovog servisa.

Najviše su zadovoljni saradnjom sa vaninstitucionalnim servisima, a najmanje angažovanjem institucionalnih servisa u lokalnoj zajednici. Zato postojanje vaninstitucionalnih servisa smatraju značajnim, jer se oni više bave praktičnim radom na ostvarenju svih prava deteta kao i poboljšanju mehanizama putem kojih se to ostvaruje.

U tabeli 9 prikazani su odgovori ispitanika na pitanja:

1. Da li ste upoznati sa radom drugih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?
2. Da li ste upoznati sa uslugama institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?
3. Da li postoji koordinacija izmedju vašeg servisa i drugih servisa koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju?

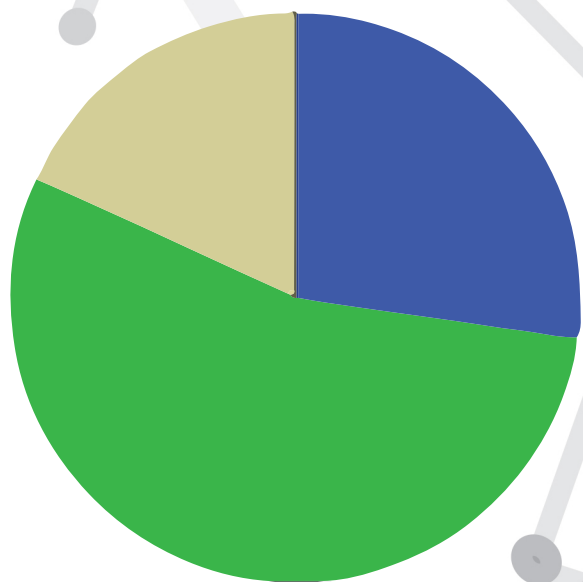
Možemo sagledati da je 91,7% ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa upoznato sa radom drugih servisa (misli se i na institucionalne i vaninstitucionalne servise) koji se bave pružanjem usluga zaštite dece sa smetnjama u razvoju, 81,8% koordinira i sa institucionalnim i sa vaninstitucionalnim servisima, a 66,7% ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa upoznato je sa uslugama koje pružaju isključivo institucionalni servisi. Videti tabelu 7.

Tabela 7 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanja: da li ste upoznati sa radom drugih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju / da li ste upoznati sa uslugama institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju / da li postoji koordinacija izmedju Vašeg servisa i drugih servisa koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju?

	Da	Ne
1. Da li ste upoznati sa radom drugih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?	91,7%	81,8%
2. Da li ste upoznati sa uslugama institucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju?	66,7%	33,3%
3. Da li postoji koordinacija izmedju Vašeg servisa i drugih servisa koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju?	81,8%	18,2%

Kada je u pitanju stepen zadovoljstva uslugama koje pružaju, 54,5% ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa smatra da su delimično zadovoljni, 27,3% su niti zadovoljni niti nezadovoljni, dok je 18,2% potpuno zadovoljno. Videti sliku 4.

Slika 4 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: kako procenjujete stepen Vašeg zadovoljstva uslugama koje pružate?

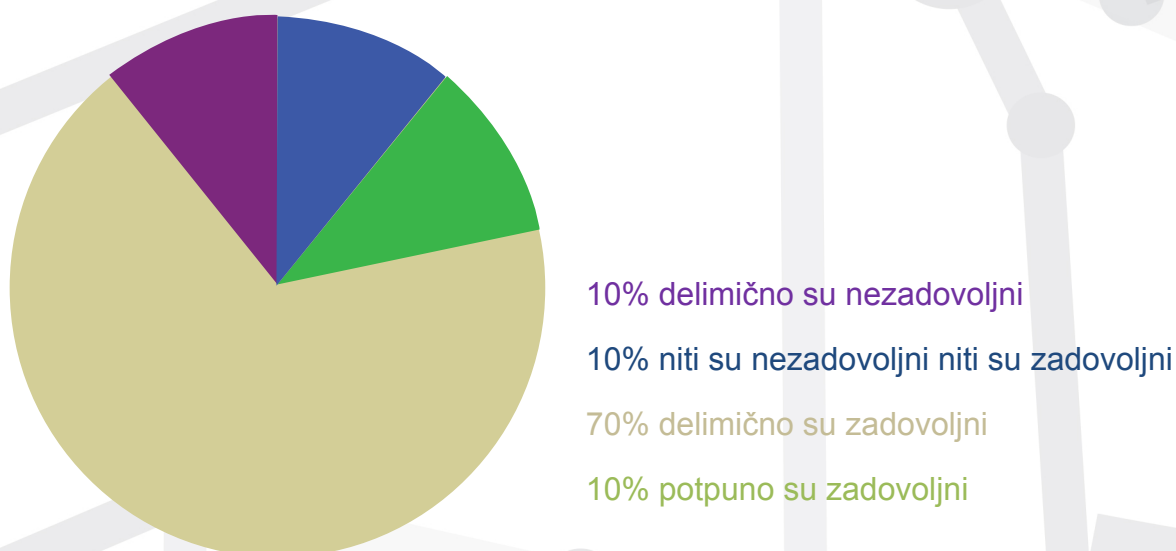
27,3% niti sam zadovoljan niti sam nezadovoljan

54,5% delimično sam zadovoljan

18,2% potpuno sam zadovoljan

S druge strane, na pitanje kako procenjujete stepen zadovoljstva korisnika vaših usluga, 70% ispitanika predstavnika vaninstitucionalnih servisa koji se bave pružanjem usluga deci sa smetnjama u razvoju smatra da su njihovi korisnici delimično zadovoljni, dok po 10% ispitanih smatra da su delimično nezadovoljni, odnosno niti nezadovoljni niti zadovoljni, i takođe 10% da su potpuno zadovoljni. Videti sliku 5.

Slika 5 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: kako procenjujete stepen zadovoljstva korisnika vaših usluga?

5.2.4 Potrebe vaninstitucionalnih servisa

Šta je potrebno vaninstitucionalnim servisima koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju:

- Edukacija i usavršavanje zaposlenih koji rade sa decom sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima uz profesionalno mentorstvo;
- Poboljšanje infrastrukture i tehničkih uslova (senzorne sobe);
- Bolja saradnja sa postojećim institucionalnim i vaninstitucionalnim servisima koji pružaju slične usluge;
- Bolja pristupačnost ciljnoj grupi koja bi bila krajnji korisnik njihovih usluga;
- Veći broj specijalizovanih usluga, poput personalnog asistenta, pedagoškog asistenta, dnevnih centara za decu sa smetnjama u razvoju, kurseva znakovnog jezika;

- Formiranje udruženja roditelja koji imaju decu sa smetnjama u razvoju;
- Obezbediti bolji i otvoreniji pristup porodicama koje žive u ruralnim područjima;
- Obezbediti deci sa smetnjama u razvoju uključenost u socijalu sredinu kroz sportske i kulturne manifestacije;
- Podizanje svesti šire lokalne zajednice;
- Razjašnjenje zakonske regulative na severu Kosova;
- Razviti strateški plan koordinacije sa lokalnim institucijama;
- Štampanje knjiga i brošura (izdavačka delatnost);
- Postojanje profesionalnog kadra (osobe) koja bi bila kancelar za ljudska prava i prava dece;
- Dovoljno rehabilitacionih centara, tačnije, ustanova koje se bave bolestima zavisnosti i rodno zasnovanog nasilja kod dece sa smetnjama u razvoju;
- Postojanje jedinstvene dokumentacije iz svih oblasti koje se bave pružanjem usluga zaštite dece.

5.3 Stavovi roditelja dece sa smetnjama u razvoju prema uslugama koje pružaju identifikovani servisi, i široj lokalnoj zajednici

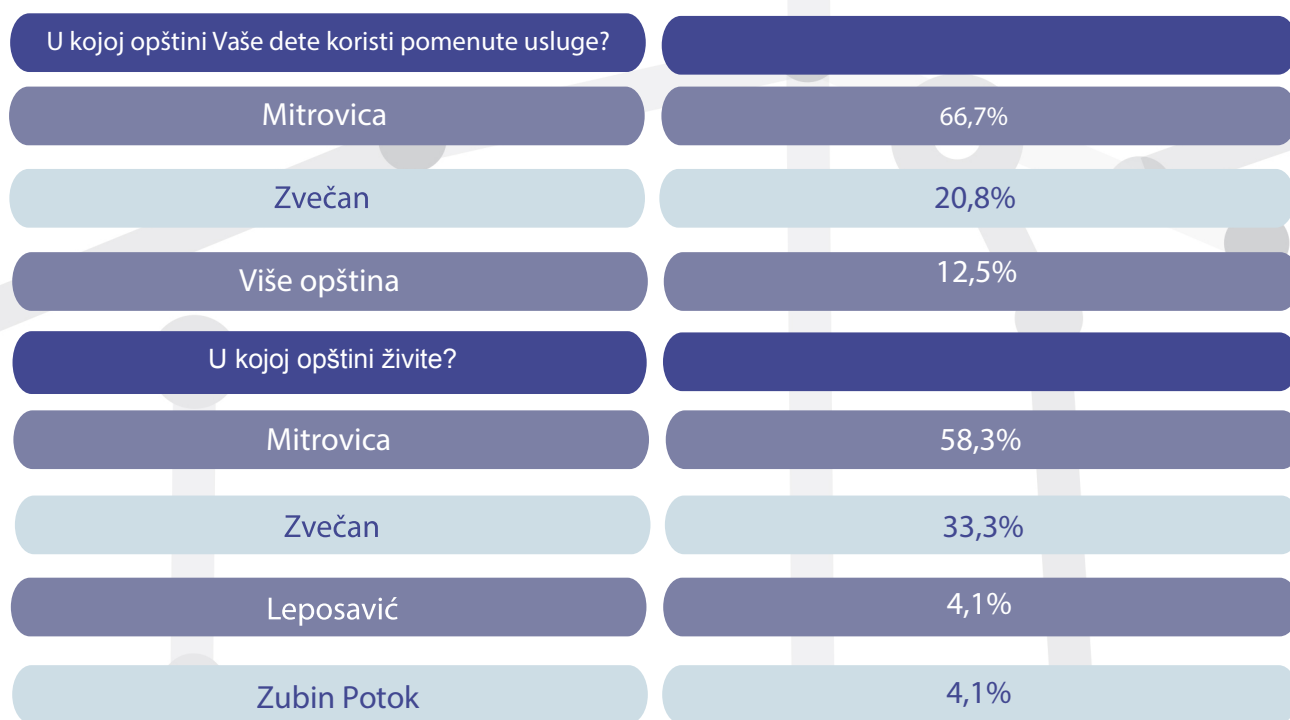
U tabeli 8 prikazana je socijalna struktura porodice. Na osnovu koje možemo sagledati da je 45,8% ispitanika izjavilo da su u porodici dva zaposlena člana, isto koliko i porodica sa jednim radno angažovanim članom, dok 8,3% ispitanika izjavljuje da u porodici nije zaposlen (radno angažovan) ni jedan član. Videti tabelu 8.

Tabela 8 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: koliko članova Vaše porodice je radno angažovano?

Jedan član	45,8%
Dva člana	45,8%
Nijedan od članova	8,3%

Nadalje, 66,7% ispitanika usluge koje se tiču zaštite deteta sa smetnjama u razvoju koristi u opštini Mitrovica, dok 20,8% te usluge koristi u opštini Zvečan, a 12,5% ispitanika izjavljuje da usluge koristi u više opština, tačnije, u onoj u kojoj im je mesto prebivališta i onim gde se nalaze identifikovani servisi zaštite dece sa smetnjama u razvoju. S druge strane, 58,3% ispitanika živi u opštini Mitrovica, 33,3% u opštini Zvečan, i 4,1% ispitanika živi u opštinama Leposavić i Zubin Potok. Videti tabelu 9.

Tabela 9 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: navedite opštinu u kojoj Vaše dete koristi pomenute usluge?/ u kojoj opštini živite?

Pored toga, 39,1% ispitanika izjavljuje da im usluge koje koriste pružaju institucionalni servisi koji se bave uslugama zaštite dece sa smetnjama u razvoju, 17,4% da te usluge dobijaju od vaninstitucionalnih servisa, dok 34,8% ispitanih roditelja iznosi da im usluge pružaju i institucionalni i vaninstitucionalni servisi. Videti tabelu 10.

Tabela 10 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: ko pruža usluge koje koristite?

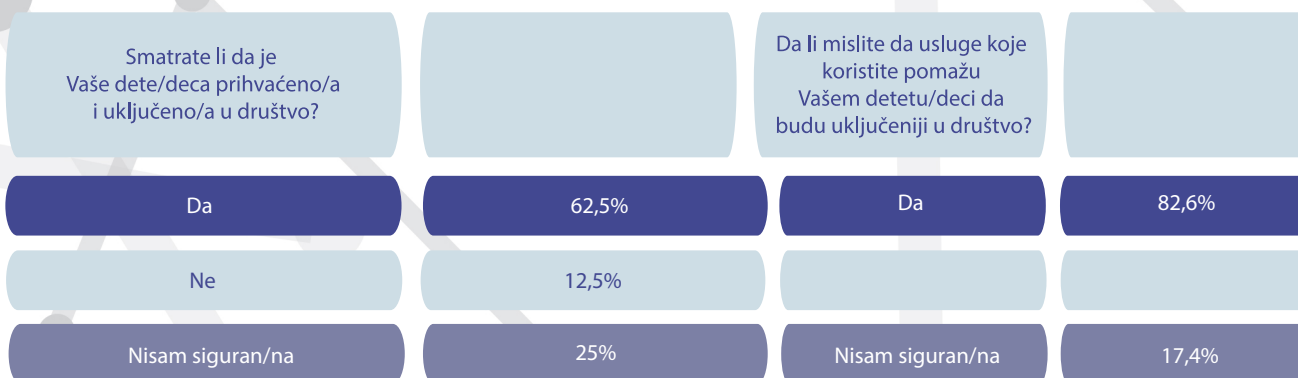
Najveći procenat roditelja (45,5%) je delimično zadovoljnih, dok je 40,9% potpuno zadovoljno uslugama koje pružaju identifikovani servisi zaštite dece sa smetnjama u razvoju. Ako se uzmu u obzir prethodna dva odgovora, može se konstatovati da je zanemarljiv procenat (4,5%) onih roditelja koji su delimično nezadovoljni uslugama, s obzirom da potpuno zadovoljnih nema, što se može reći i za neutralne odgovore (niti zadovoljan niti nezadovoljan) koji čine 9,1%. Videti **tabelu 11**.

Tabela 11 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: navedite stepen zadovoljstva uslugom/uslugama koje trenutno koristite?

U tabeli 14 prikazani su uporedno odgovori ispitanika na pitanja: smatrate li da je Vaše dete/ deca prihvaćeno/a i uključeno/a u društvo / da li mislite da usluge koje koristite pomažu Vašem detetu/decu da budu uključeni u društvo? Na taj način možemo sagledati da 62,5% roditelja smatra da je njihovo dete prihvaćeno i uključeno u društvo, a čak 82,6% smatra da je to zahvaljujući uslugama koje koriste, bilo da su u pitanju usluge koje pružaju institucionalni ili vaninstitucionalni servisi koji se bave zaštitom dece sa smetnjama u razvoju. S druge strane, 25% roditelja nisu sigurni u tome da li su njihova deca uključena i prihvaćena u društvu, dok 12,5% smatra da uopšte nisu. Videti tabelu 12.

Tabela 12 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanja: smatrate li da je Vaše dete/deca prihvaćeno/a i uključeno/a u društvo / da li mislite da usluge koje koristite pomažu Vašem detetu/decu da budu uključeni u društvo?

Da bi se bolje razumeli i sagledali kvantitativni odgovori ispitanika roditelja dece sa smetnjama u razvoju, kao i njihove potrebe, kvalitativnom analizom izdvojili smo sledeće¹:

¹ Na ovom mestu potrebno je napomenuti da od 24 roditelja dece sa smetnjama u razvoju koji su obuhvaćeni uzorkom, petoro čine roditelji dece koja su punoletna i imaju 39, 24, 22, 21 i 20 godina starosti. Za sve slučajeve je tipično, da vrsta usluge koja nedostaje, jeste mogućnost zapošljavanja dece sa smetnjama u razvoju nakon završetka redovnog školovanja.

U okviru ovog istraživanja od roditelja dece sa smetnjama u razvoju dobijene su raznovrsne informacije. Ovi roditelji su od rođenja njihove dece suočeni sa raznim potreškoćama i problemima kada je u pitanju svakodnevno funkcionisanje njihove dece, koja imaju određene intelektualne, govorne, psihomotorne i druge smetnje. Od roditelja su dobijene informacije da su smetnje kod njihove dece prvi uočili pedijatri i neurolozi u opštinama gde oni žive, a da je konačna dijagnoza uspostavljena od strane doktora, psihologa iz Beograda ili Niša.

Većina roditelja se susrela sa teškoćama ili nemogućnošću realizacije svih oblika predviđene podrške, naročito onih koji se tiču dostupnosti logopedskih i defektoloških usluga, predviđenih pedagoških ili personalnih asistencija, adekvatne fizikalne terapije, psihosocijalnog tretmana za decu i roditelje, kao i sa teškoćama da se realizuju usluge koje su već uspostavljene u toj sredini, ali za koje ne postoje dovoljni kapaciteti.

Neke od predviđenih oblika podrške, u potpunosti ili delimično, neki roditelji realizuju iz sopstvenih sredstava, zbog nepostojanja određene usluge u mestu u kome žive. Takođe, u nekim slučajevima u kojima je proces realizacije podrške otežan, kod roditelja se učvrstilo osećanje da su oni i njihovo dete i dalje na marginama društvene brige. Zato oni apeluju da se u javnosti govori više o deci sa smetnjama u razvoju, naročito da o tome budu obaveštena i sva ostala deca, jer će na taj način biti smanjena stigmatizacija.

Ono što roditelji još iznose kao prepreke za bolje svakodnevno funkcionisanje njihove dece je:

- Edukacija nastavnog osoblja koje radi sa decom sa smetnjama u razvoju;
- Prilagođavanje prilaza školama i učionicama (infrastruktura škole);
- Poboljšanje saradnje roditelja i škole;
- Obezbeđivanje bezbednog prostora za igru i dnevni boravak;
- Usluge koje se nude izvan institucionalnog sistema kao što su igraonice, jer se u njima ne pravi razlika među decom;
- Edukacija samih roditelja o njihovim pravima i informisanje o uslugama koje deca mogu da ostvare kako u institucionalnim tako i u vaninstitucionalnim servisima. Iako roditeljima dece sa smetnjama u razvoju nedostaju određeni vidovi podrške i usluga, dobijeni rezultati pokazuju da su roditelji ipak delimično zadovoljni uslugama koje koriste, u procentima to iznosi 45,5%. Roditelji smatraju da usluge koje koriste veoma pomažu njihovoj deci da se ona uključe u društvo, socijalizuju, druže sa vršnjacima.

„Smatramo da usluge koje koristimo pomažu detetu da bude uključeno u vršnjačku grupu, delimično se osamostalio i naučio da poštuje pravila.“

„Usluge koje koristimo pomažu mu da se druži sa drugom decom, da trenira zajedno sa njima i to ga čini zadovoljnim.“

5.4 Odnos tipično razvijene dece prema deci sa smetnjama u razvoju

Tabela 13 Prikaz pola, godina, starosti, razreda, škole i mesta prebivališta ispitanika.

Pol ispitanika	Godine starosti	Razred	Škola	Mesto prebivališta ispitanika
Ženski 98 (46,9%)	12 - 17 (8,2%)	Sedmi razred osnovne škole 88 (42,3%)	OŠ u Kosovskoj Mitrovici 30 (14,4%)	Opština Kosovska Mitrovica 52 (25%)
Muški 108 (51,7%)	13 - 76 (36,5%)	Osmi razred osnovne škole 31 (14,9%)	OŠ u Zvečanu 30 (14,4%)	Opština Zvečan 40 (19,2%)
Bez odgovora 3 (1,4%)	14 - 34 (16,3%)	Prvi razred srednje škole 46 (22,1%)	OŠ u Leposaviću 30 (14,4%)	Opština Leposavić 77 (37%)
	15 - 43 (20,7%)	Drugi razred srednje škole 43 (20,7%)	OŠ u Zubinom Potoku 30 (14,4%)	Opština Zubin Potok 39 (18,8%)
	16 - 38 (18,3%)		SŠ u Kosovskoj Mitrovici 30 (14,4%)	Bez odgovora 1 (0,5%)
	Bez odgovora 1 (0,5%)		SŠ u Zvečanu 29 (13,9%)	
			SŠ u Leposaviću 30 (14,4%)	
Ukupno 209 (100%)	Ukupno 209 (100%)	Ukupno 209 (100%)	Ukupno 209 (100%)	Ukupno 209 (100%)

U tabeli 13 je dat opis uzorka, gde je obuhvaćeno ukupno 209 ispitanika starosti od 12 do 16 godina, i to učenika sedmog i osmog razreda osnovne škole i prvog i drugog razreda srednje škole, u opštinama Mitrovica, Zvečan, Leposavić i Zubin Potok. Detaljan prikaz može se videti u tabeli 13.

Ako sagledamo tabelu 14, možemo konstatovati da je 67,6% ispitanika, dece osnovnih i srednjih škola, upoznato sa tim ko su deca sa smetnjama u razvoju, s obzirom da je na tu temu razgovaralo sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima. S druge strane, 17,4% ispitanika izjavljuje da nikada nije razgovaralo na tu temu, dok 15% nije sigurno ko su zapravo deca sa smetnjama u razvoju. Videti tabelu 14.

Tabela 14 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li si nekada pričao/pričala sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju?

	Broj ispitanika	Procenti
Da	140	67.6
Ne	36	17.4
Nisam siguran/sigurna	31	15.0
Ukupno	207	100.0
Bez odgovora	2	
Ukupno ispitanika	209	

S druge strane, posmatrano prema uzrastu ispitanika, najveći procenat ispitanika (70,7%) starosti 15 godina, odgovara potvrdno na pitanje da li su nekada sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima razgovarali o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju, dok to isto izjavljuje 70,6% ispitanika starosti 14 godina, i 68,4% ispitanika starosti 13 i 16 godina. Najveći procenat ispitanika koji odrično odgovaraju na ovo pitanje je u starosnoj grupi od 12 godina i iznosi 41,2%. Zaključak koji se nameće posmatranjem **tabele 15** je da edukaciju o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju treba usmeriti ka nižim uzrastima dece. Videti **tabelu 15**.

Tabela 15 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li si nekada pričao/pričala sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju? (prema uzrastu ispitanika)

Koliko godina imaš?		Da li si nekada pričao/pričala sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju?			Ukupno
		Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
	12	8 47.1%	7 41.2%	2 11.8%	17 100.0%
	13	52 68.4%	12 15.8%	12 15.8%	76 100.0%
	14	24 70.6%	5 14.7%	5 14.7%	34 100.0%
	15	29 70.7%	6 14.6%	6 14.6%	41 100.0%
	16	26 68.4%	6 15.8%	6 15.8%	38 100.0%

Pored toga, ako isto pitanje tretiramo i prema mestu prebivališta ispitanika, vidimo da najveći procenat potvrdnih odgovora imamo kod ispitanika čije je mesto stanovanja na teritoriji opštine Mitrovica (80,8%). Nadalje, najveći procenat negativnih odgovora zabeležen je kod ispitanika čije je prebivalište na teritoriji opštine Leposavić, i iznosi 26%, dok je nesigurnih najviše u opštini Zubin Potok (21,1%). Preporuka je da se pažnja o edukaciji dece o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju usmeri ka ove dve opštine. Videti tabelu 16.

Tabela 16 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li si nekada pričao/pričala sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju? (prema mestu prebivališta stanovnika)

Kako se zove mesto u kome živiš?	Da li si nekada pričao/pričala sa svojim roditeljima, nastavnicima ili vršnjacima o tome ko su deca sa smetnjama u razvoju?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
Mitrovica	42 80.8%	4 7.7%	6 11.5%	52 100.0%
Zvečan	27 69.2%	7 17.9%	5 12.8%	39 100.0%
Leposavić	45 58.4%	20 26.0%	12 15.6%	77 100.0%
Zubin Potok	25 65.8%	5 13.2%	8 21.1%	38 100.0%

Nadalje, kada je ispitanicima postavljeno pitanje da li u njihovom okruženju postoje ili viđaju decu sa smetnjama u razvoju, najveći procenat odgovara potvrdno, i to u opštini Mitrovica i Zvečan 84,6%, na teritoriji opštine Leposavić 86,8% i u Zubinom Potoku 87,2%. Ostali podaci prikazani su u **tabeli 17**.

Tabela 17 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li u tvom okruženju postoje ili vidjaš decu sa smetnjama u razvoju? (prema mestu prebivališta ispitanika)

	Da li u tvom okruženju postoje ili vidjaš decu sa smetnjama u razvoju?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
Mitrovica	44 84.6%	6 11.5%	2 3.8%	52 100.0%
Zvečan	33 84.6%	5 12.8%	1 2.6%	39 100.0%
Leposavić	66 86.8%	8 10.5%	2 2.6%	76 100.0%
Zubin Potok	34 87.2%	4 10.3%	1 2.6%	39 100.0%

Ako isto pitanje razmatramo u odnosu na školu koju ispitanici pohađaju, odgovori su približno identični onim koji su prikazani u prethodnoj tabeli, a odnose se na mesto stanovanja ispitanika. Najveći procenat ispitanika (93,3%) u osnovnim školama u Zvečanu i Leposaviću izjavljuje da u njihovim školama postoje deca sa smetnjama u razvoju. S druge strane, u Srednjoj školi u Mitrovici nema potvrdnih odgovora, dok 70% ispitanika nije sigurno, a 30% odgovara negativno. Videti **tabelu 18**.

Tabela 18 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li u tvojoj školi postoji/postoje deca sa smetnjama u razvoju? (prema školi ispitanika)

	Da li u tvojoj školi postoji ili postoje deca sa smetnjama u razvoju?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
OŠ u Mitrovici	25 83.3%	3 10.0%	2 6.7%	30 100.0%
OŠ u Zvečanu	28 93.3%	0 .0%	2 6.7%	30 100.0%
OŠ u Leposaviću	28 93.3%	2 6.7%	0 .0%	30 100.0%
OŠ u Zubinom Potoku	27 90.0%	0 .0%	3 10.0%	30 100.0%
SŠ u Mitrovici	0 .0%	9 30.0%	21 70.0%	30 100.0%
SŠ u Zvečanu	23 88.5%	1 3.8%	2 7.7%	26 100.0%
SŠ u Leposaviću	27 90.0%	1 3.3%	2 6.7%	30 100.0%

Na pitanje kakvo je misljenje ispitanika o tome da deca sa smetnjama u razvoju podjednako učestvuju u svim školskim aktivnostima, vidimo da, posmatrano prema Osnovnoj školi, najveći procenat negativnih odgovora (44,8%) imamo u osnovnoj školi u Mitrovici, dok to isto (43,3%) izjavljaju ispitanici iz srednje škole u Leposaviću. S druge strane, najveći procenat potvrdnih odgovora na isto pitanje (44,8%) vidimo kod ispitanika srednje škole u Zvečanu, i 43,3% ispitanika osnovne škole u Zubinom Potoku. Takođe, 44,8% ispitanika osnovne škole u Leposaviću nije sigurno u odgovoru na pitanje da li njihovi vršnjaci koji imaju smetnje u razvoju podjednako kao i oni učestvuju u svim školskim aktivnostima. Važno je napomenuti, da odgovore ispitanika srednje škole u Mitrovici (56,7% nije sigurno, 23,3% negativnih odgovora i 20% potvrdnih) ne možemo smatrati relevantnim, jer u ovoj školi nastavu ne pohađaju deca sa smetnjama u razvoju, osim pod pretpostavkom da su ispitanici prilikom odgovora na ovo pitanje mislili na decu sa smetnjama u razvoju u obrazovnom sistemu uopšte. Videti **tabelu 19**.

Tabela 19 *Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: Da li misliš da on/ona podjednako učestvuje u svim školskim aktivnostima? (prema školi ispitanika)*

	Da li misliš da on/ona podjednako učestvuje u svim školskim aktivnostima?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
OŠ u Mitrovici	6 20.7%	13 44.8%	10 34.5%	29 100.0%
OŠ u Zvečanu	11 36.7%	8 26.7%	11 36.7%	30 100.0%
OŠ u Leposaviću	6 20.7%	10 34.5%	13 44.8%	29 100.0%
OŠ u Zubinom Potoku	13 43.3%	6 20.0%	11 36.7%	30 100.0%
SŠ u Mitrovici	6 20.0%	7 23.3%	17 56.7%	30 100.0%
SŠ u Zvečanu	13 44.8%	7 24.1%	9 31.0%	29 100.0%
SŠ u Leposaviću	6 20.0%	13 43.3%	11 36.7%	30 100.0%

Pored toga, na pitanje da li postoje neke školske aktivnosti u koje nisu uključena deca sa smetnjama u razvoju, 70% ispitanika osnovne škole u Mitrovici odgovara potvrdno, isto kao i 56,7% ispitanika učenika srednje škole u Leposaviću. Najveći procenat negativnih odgovora (33,3%) dali su učenici osnovne škole u Zvečanu, dok je najveći procenat nesigurnih (56,7%) kod ispitanika učenika osnovne škole u Zubinom Potoku. Videti **tabelu 20**.

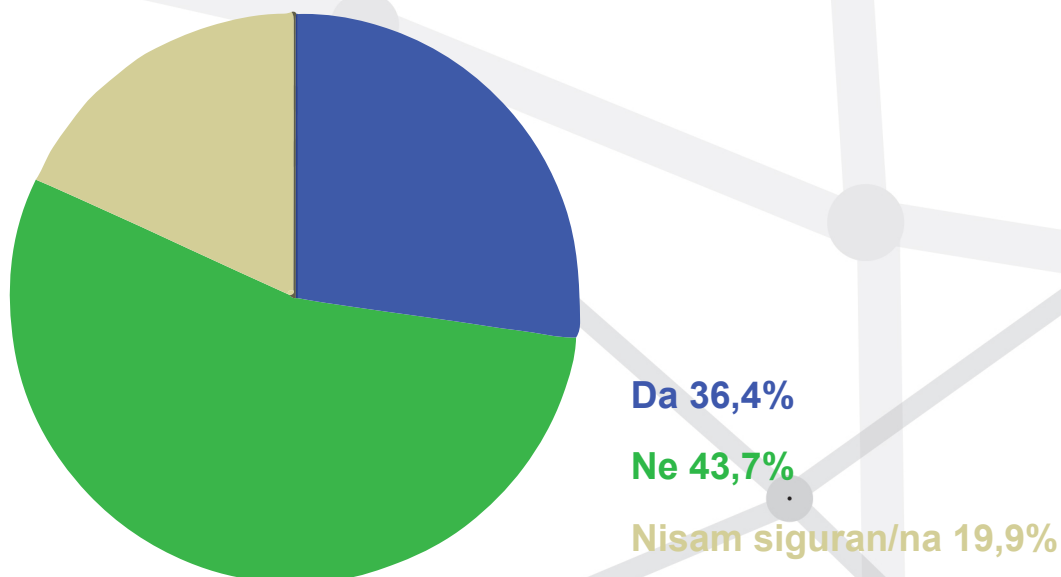
Tabela 20 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: Da li misliš da postoje neke školske aktivnosti u koje on/ona nisu uključeni? (prema školi ispitanika)

	Da li misliš da postoje neke školske aktivnosti u koje on/ona nisu uključeni?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
OŠ u Mitrovici	21 70.0%	4 13.3%	5 16.7%	30 100.0%
OŠ u Zvečanu	16 53.3%	10 33.3%	4 13.3%	30 100.0%
OŠ u Leposaviću	15 50.0%	7 23.3%	8 26.7%	30 100.0%
OŠ u Zubinom Potoku	7 23.3%	6 20.0%	17 56.7%	30 100.0%
SŠ u Mitrovici	8 26.7%	4 13.3%	18 60.0%	30 100.0%
SŠ u Zvečanu	9 31.0%	5 17.2%	15 51.7%	29 100.0%
SŠ u Leposaviću	17 56.7%	4 13.3%	9 30.0%	30 100.0%

U daljem tekstu prikazani su kvalitativni odgovori ispitanika o tome koje su to školske aktivnosti u koje nisu uključena deca sa smetnjama u razvoju - **Ne mogu da rade fizičko i idu po doručak; Zavisiti od bolesti; Preskakanje kozlića, kolut unapred i unazad itd; Da igraju košarku, da trče, da koriste stepenice; Đački parlament; Školske priredbe i predstave, Trčanje, igranje fudbala; U fizičkom vaspitanju i raznim takmičenjima; Fudbal, košarka, odbojka; Neke fizičke aktivnosti; Teži predmeti; Fizičko vaspitanje, trčanje, skakanje; Fizička aktivnost, sport, grupni radovi, takmičenja; Ne učestvuju na školskim priredbama, dan škole, Sveti Sava itd.; Trčanje; Fizičko; školskim predstavama;**

S druge strane, ukupno 36,4% ispitanika primetilo je da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka druga osoba neprimereno ponaša, dok 43,7% ispitanika tako nešto nije primetilo. Nesigurnih je 19,9%. Videti sliku 6.

Slika 6 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li si primetio/la da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka osoba nemrimereno ponaša?

Kvalitativni odgovori ispitanika prikazuju načine na koje se druge osobe neprimereno ponašaju prema deci sa smetnjama u razvoju i o tome kako su se ispitanici (deca školskog uzrasta obuhvaćena ispitivanjem) osećala u tom trenutku - **Vređali su ga i jako ružno i loše se osećao; Plaše dečaka sa smetnjama u razvoju i osetila je ljutnju prema učenicima koji su to radili; Ostala dece su se prema njemu ponašala grubo, ali ima izuzetaka. Osećala se tužno jer nije bila u stanju da ga odbrani; Ponašali su se prema njemu neprikladno i osećala se neprijatno: „Primetila sam maltretiranje te osobe. Osećala sam se ugroženo zato što sam prisustvovala tome.“; Maltertraju ga i osećao se veoma tužno; Ismejavaju i maltretiraju. Osećao se veoma loše; „Smeju im se i zadirkuju ih. Osećala sam se neprijatno.“; Fizički maltretira tu osobu, vređa ga i zlostavlja na razne načine. Osećala se veoma tužno; Dolazi do zadirkivanja i ismejavanja. Osećala se tužno i zabrinuto; „Postoji jedan dečak u odeljenju koji nije u specijanom, njega su drugi učenici mučili, uzimali mu pare za užinu i pričali mu ružne stvari. Osećao sam se loše.“; „Izbegavaju ga. Osećao sam se loše“; Verbalno nasilje; Osoba psihički zlostavlja dete sa smetnjama u razvoju. Osećao se neprijatno i tužno; „Neka osoba psihički i fizički zlostavlja osobu sa smetnjama u razvoju. Bilo mi je veoma žao te osobe sa smetnjama u razvoju.“; Psihičko, fizičko i verbalno maltretiranje. Osećala se neprijatno; „Uglavnom nazivaju osobu sa smetnjama u razvoju pogrdnim imenima i izdavajaju ga iz društva. Žao mi je takvih osoba i odmah pomislim kako je drugima sa takvim problemima.“; „On je stajao dok ga je više dece ponižavalo i zadirkivalo. Nije mi bilo svejedno, zato što je on ipak bolestan i oni ne treba tako da se ponašaju prema njemu, već da mu pomognu.“; Ismejavanje pred ostalim učenicima. Neprijatno; Udaraju ih i ismejavaju. Osećao se iznervirano zato što oni zadirkuju tu decu; „Vređanje i vulgarno ponašanje. U tom trenutku mi je bilo žao tog deteta.“; „Ismejavanje. Zamislio sam da sam u njegovoj situaciji kako bih bio tužan i izgubio bih veru u ljude.“**

Posmatrano prema školi ispitanika, najveći procenat onih koji su primetili da se prema detetu/ deci neko neprimereno ponaša, zabeležen je u srednjoj školi u Leposaviću i iznosi 60%, a odmah zatim i u osnovnoj školi u Leposaviću, gde procenat potvrdnih odgovora iznosi 53,3%.

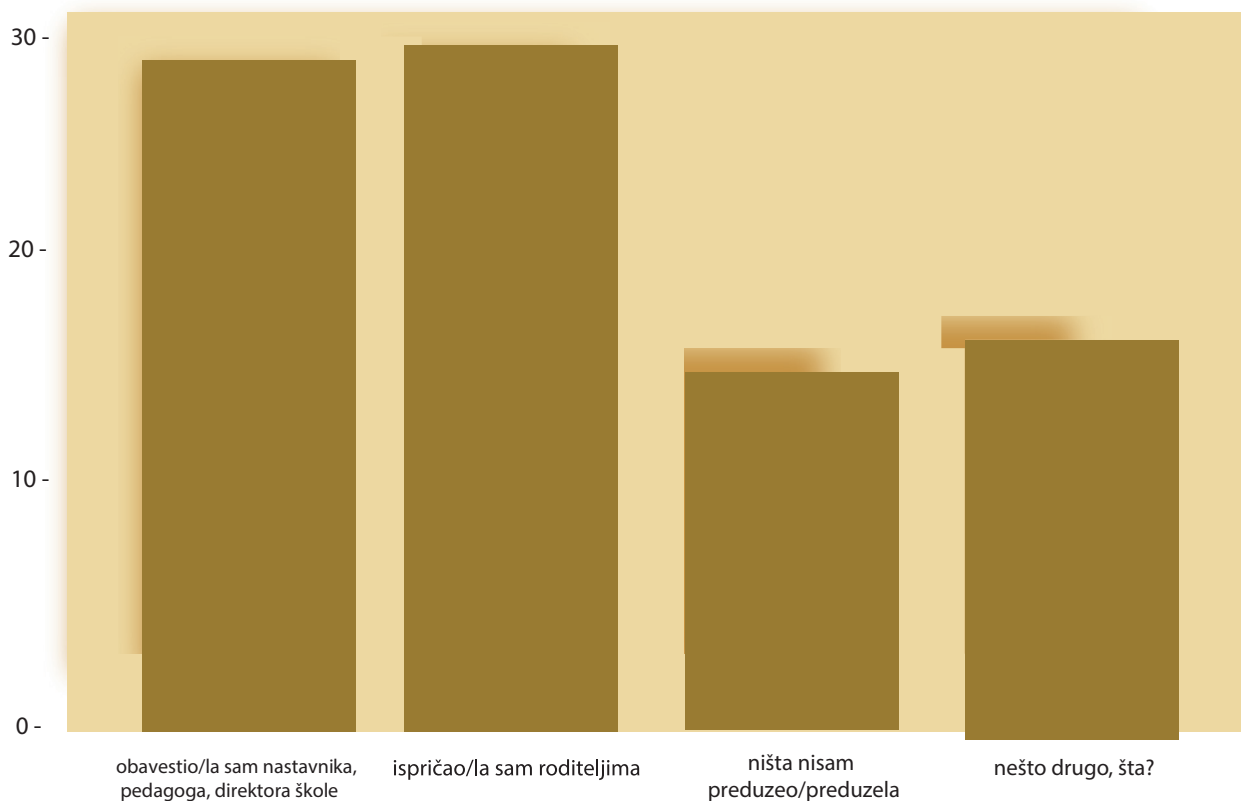
Preporuka je da se pažnja o edukaciji nenasilja nad decom sa smetnjama u razvoju usmeri na ove dve škole. S druge strane, najveći procenat negativnih odgovora evidentiran je kod ispitanika učenika osnovne škole u Zubinom Potoku i iznosi 83,3%. Važno je napomenuti da je nesigurnih ispitanika po ovom pitanju najviše u osnovnoj školi u Mitrovici (43,3%), te se može zaključiti da se edukacija nenasilja nad decom sa smetnjama u razvoju ne sme zaobići ni u ovoj osnovnoj školi. Videti **tabelu 21**.

Tabela 21 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li si primetio/la da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka osoba nemprimereno ponaša? (prema školi ispitanika)

Koju školu pohađaš?	Da li si primetio/primetila da se bilo koja druga osoba prema njoj/njemu neprimereno ponaša?			Ukupno
	Da	Ne	Nisam siguran/sigurna	
OŠ u Mitrovici	12 40.0%	5 16.7%	13 43.3%	30 100.0%
OŠ u Zvečanu	6 21.4%	19 67.9%	3 10.7%	28 100.0%
OŠ u Leposaviću	16 53.3%	9 30.0%	5 16.7%	30 100.0%
OŠ u Zubinom Potoku	1 3.3%	25 83.3%	4 13.3%	30 100.0%
SŠ u Mitrovici	9 30.0%	15 50.0%	6 20.0%	30 100.0%
SŠ u Zvečanu	13 46.4%	13 46.4%	2 7.1%	28 100.0%
SŠ u Leposaviću	18 60.0%	4 13.3%	8 26.7%	30 100.0%

Nadalje, u situaciji kada su primetili da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka druga osoba neprimereno ponaša, dve trećine ispitanika je reagovalo tako što je o tome obavestilo direktora škole, pedagoga, nastavnika ili svoje roditelje, dok oko četvrtine ispitanika nije preduzelo ništa u toj situaciji. Videti **sliku 7**.

Slika 7 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: ako si primetio da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka osoba neprimereno ponaša, šta si preduzeo u toj situaciji?

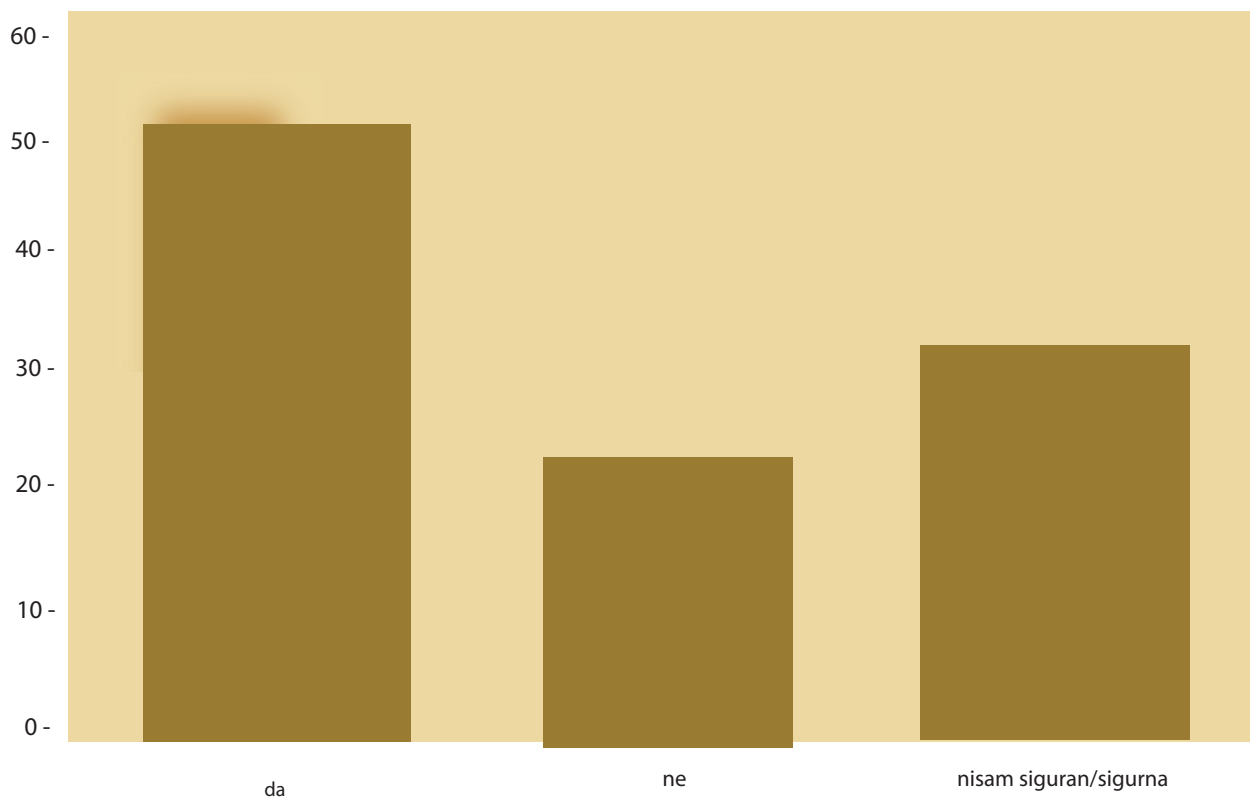
Ako isto pitanje sagledamo prema školi koju ispitanici pohađaju možemo konstatovati da je najveći procenat onih ispitanika koji su obavestili direktora škole zabeležen u osnovnoj školi u Zvečanu i iznosi 60%. S druge strane, najveći procenat ispitanika koji izjavljuju da su obavestili roditelje kada su primetili da se neko prema detetu sa smetnjama u razvoju neprimereno ponaša, evidentiran je osnovnoj školi u Leposaviću i iznosi 50%. Pored toga, procenat ispitanika koji nisu ništa preduzeli u toj situaciji najveći je u srednjoj školi u Zvečanu (35,35) i srednjoj školi u Leposaviću (34,8%). Preporuka je da informisanje o potrebama dece sa smetnjama u razvoju i nenasilje nad njima treba da se usmeri i na više uzraste učenika, dakle srednjoškolce. Videti **tabelu 22**.

Tabela 22 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: ako si primetio da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neka osoba neprimereno ponaša, šta si preduzeo u toj situaciji? (prema školi ispitanika)

Koju školu pohađaš?	Da li si nešto u toj situaciji preduzeo/preduzela?				Ukupno
	Obavestio /la sam nastavnika, pedagoga, direktora škole	Ispričao /la sam roditeljima	Ništa nisam preduzeo/preduzela	Nešto drugo, šta?	
OŠ u Mitrovici	5 26.3%	3 15.8%	4 21.1%	7 36.8%	19 100.0%
OŠ u Zvečanu	12 60.0%	3 15.0%	0 .0%	5 25.0%	20 100.0%
OŠ u Leposaviću	3 15.0%	10 50.0%	5 25.0%	2 10.0%	20 100.0%
OŠ u Zubinom Potoku	5 41.7%	5 41.7%	1 8.3%	1 8.3%	12 100.0%
SŠ u Mitrovici	7 29.2%	10 41.7%	3 12.5%	4 16.7%	24 100.0%
SŠ u Zvečanu	4 23.5%	2 11.8%	6 35.3%	5 29.4%	17 100.0%
SŠ u Leposaviću	4 17.4%	7 30.4%	8 34.8%	4 17.4%	23 100.0%

Kvalitativni odgovori ispitanika o tome šta bi preduzeli u situaciji da primete da se prema detetu sa smetnjama u razvoju neko neprimereno ponaša, glase: „**Verovatno bih tu osobu sa smetnjama pitao ko se prema njemu neprimereno ponaša i prijavio razrednom starešini.**“; „**Zaštito bih ga i dbranio.**“; „**Obavestio bih nastavnike i njegove roditelje.**“; „**Objasnila bih da to ne sme da radi, jer to nije lepo.**“; „**Zaštito bih ga i odbranio od napadača zato što on ne bi mogao da se odbrani.**“; „**Obavestila sam drugove da se prema njemu ne ponašaju tako, ali me nisu poslušali.**“; „**Odbranila bih ga.**“; „**Prijavio bih kod razrednog starešine i direktora, pa sve kući ispričao roditeljima.**“; „**Skrenuo bih pažnju tom liku što se neprimereno ponaša.**“; „**Prišao bih i odbranio je.**“; „**Pokušao bih da sprečim to nasilje.**“; „**Obavestio bih neku stariju osobu.**“; „**Pozvao bih policiju.**“; „**Rekla bih im da gledaju svoja posla i da prestanu, a dete bih odvela kod roditelja i ispričala situaciju.**“; „**Prišao bih osobi koja je uvredila drugu i rekao bih da nije lepo to što je ta osoba uradila i rekao bih osobi koja je uvređena da ne obraća pažnju.**“

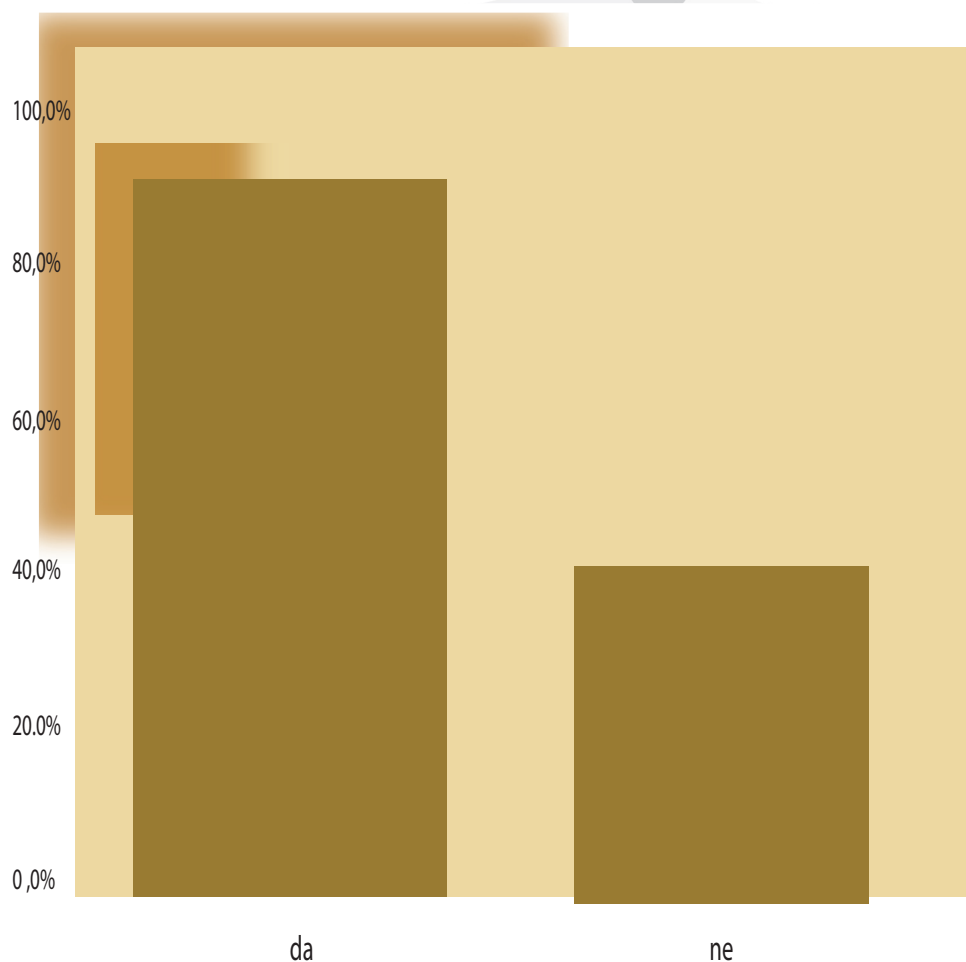
Na slici 8 možemo sagledati da polovina ispitanika izjavljuje da se oni ili neko od njihovih drugova i drugarica druži sa decom koja imaju smetnje u razvoju, trećina nije sigurna, a četvrtina na ovo pitanje odgovara negativno. Videti sliku 8.

Slika 8 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li se ti ili neko od tvojih drugova ili drugarica druži sa detetom koje ima smetnje u razvoju?

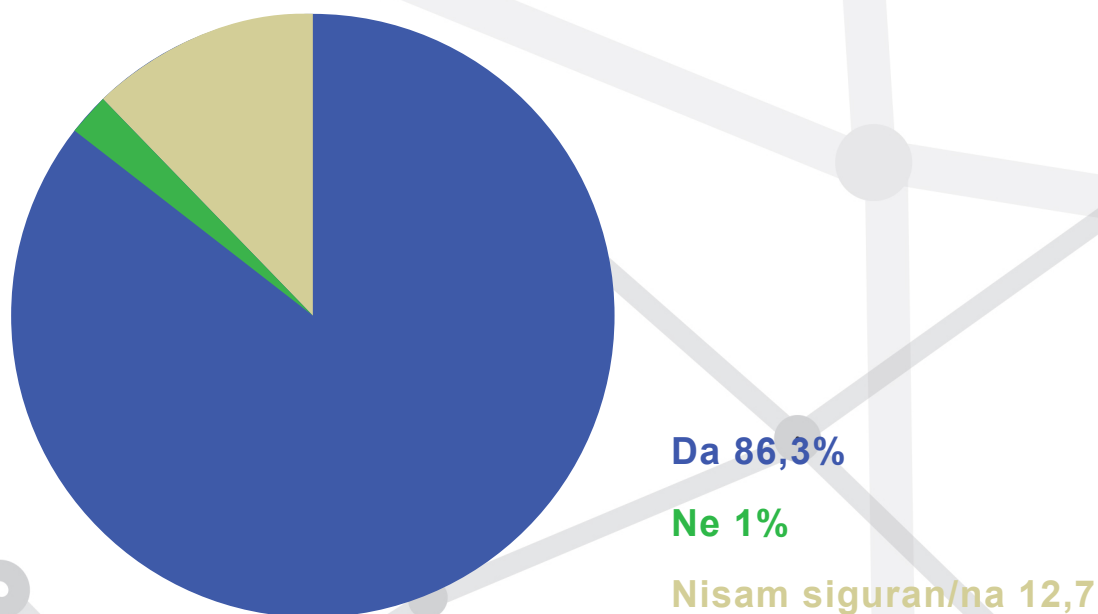
S druge strane, više od 80% ispitanika smatra da prisustvo dece ili deteta sa smetnjama u razvoju zahteva veću pažnju nastavnika. Videti **sliku 9**.

Slika 9 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li smatraš da bi prisustvo deteta/dece sa smetnjama u razvoju u tvom razredu, zahtevalo veću pažnju nastavnika?

Međutim, visok procenat potvrdnih odgovora na prethodno pitanje postaje jasniji, ako se sagleda takođe visok procenat potvrdnih (86,3%) odgovora na pitanje da li bi detetu sa smetnjama u razvoju pomogao/la da lakše savlada nastavno gradivo i učestvuje u školskim aktivnostima. U ovom slučaju nemoguće je govoriti o postojanju bilo kakve distance tipično razvijene dece prema deci sa smetnjama u razvoju, naročito iz razloga što je procenat negativnih odgovora zanemarljiv i iznosi 1%. Ipak, ostaje 12,7% ispitanika nesigurnih po ovom pitanju, što samo po sebi ne mora značiti postojanje distance već se, prema mišljenju istraživača, može govoriti o tome da učenici ne znaju način na koji bi pomogli detetu sa smetnjom u razvoju, te u tom pravcu i treba usmeriti dalju edukaciju učenika svih uzrasta. Videti sliku 10.

Slika 10 Distribucija frekvencija odgovora ispitanika na pitanje: da li bi detetu sa smetnjama u razvoju pogao/la da lakše savlada nastavno gradivo i učestvuje u školskim aktivnostima?

Kvalitativni odgovori ispitanika prikazuju načine na koje bi im pomogli - "Da savlada gradivo i da se uključi u fizičke aktivnosti, nosio bi ga, ako treba."; „Pomogao bih mu tako što bih izdvajao neko vreme da mu pomognem.“; „Pomogao bih mu u učenju i da se sprijatelji sa drugima.“; „Zaštitio bih ga i odbranio od napadača zato što on ne bi mogao da se odbrani.“; „Pomogao bih mu da radi zadatke i na kraju časa objasnio šta mu nije jasno.“; „Pomogla bih mu da brže savlada gradivo i da zapamti nešto, na testu bih mu pomogla.“; „Pozvao bih je kući da zajedno učimo.“; „Posvetila bih mu vreme i vežbala sa njim.“; „Pomogla bih veoma strpljivo i sa razumevanjem.“; „Radila bih sa njim.“; „Objašnjavao bih lekcije koje nisu baš jasne.“; „Prilagodila bih se njegovim potrebama i našla najbolji način kako bih pomogla.“; „Ako je nešto nejasno ja bih pomogla, zvala bih je da ide sa nama do prodavnice i da se igramo.“; „Pomogao bih mu u nekim predmetima.“; „Tako što bi ga moje odeljenje uključilo u redovne aktivnosti.“; „Pomogla bih mu da lakše nauči gradivo.“; „Organizovala bih različite i mnoge aktivnosti koje bi oni mogli da odrade.“; „Ako je toj osobi potrebna pomoć u stranim jezicima prevodila bih i objasnila kako se šta radi.“; „Pomogao bih mu oko domaćih zadataka i sportskih aktivnosti.“; „Pomogla bih u učenju i da se uklopi u društvo.“; „Da se ne oseća usamljeno, u boljoj komunikaciji i razvoju.“; „Pomogao bih da prati na času.“; „Pomogao bih joj u svemu, u učenju, oko fizičkog, crtanja.“; „Pomogao bih da savlada gradivo, provodio bih vreme sa njim.“; „Pomogla bih mu da se lakše prilagodi u školi i da se uklopi u odeljenje.“; „Pomogao bih mu da preskače kozlić.“

6. Umesto zaključka

Istraživanje je ispunilo svaki od postavljenih zadataka i potvrdilo sve polazne pretpostavke. Naime, na teritoriji severa Kosova u opštinama Mitrovica, Zvečan, Zubin Potok i Leposavić postoje institucionalni i vaninstitucionalni servisi koji se bave pružanjem usluga u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju. Identifikovani institucionalni i vaninstitucionalni servisi pružaju usluge u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju u skladu sa propisima i zakonima, podzakonskim i opštim aktima, poštujući međunarodne povelje i konvencije.

Postoji koordinacija između identifikovanih institucionalnih i vaninstitucionalnih servisa koji pružaju usluge u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju, ali se ona, sudeći prema izjavama predstavnika i jednih i drugih servisa, ne nalazi na zadovoljavajućem nivou i trebalo bi je unaprediti. Takođe, svi identifikovani servisi u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju reaguju u skladu sa svojim raspoloživim uslugama.

Nadalje, identifikovani institucionalni servisi prepoznaju značaj vaninstitucionalnih servisa u oblasti zaštite dece sa smetnjama u razvoju.

I na kraju, iako smo istraživanjem potvrdili da postoje slučajevi nasilja nad decom sa smetnjama u razvoju, odgovori ispitanika ipak ukazuju da nije moguće govoriti o postojanju bilo kakve negativne distance tipično razvijene dece prema njima. Međutim, istraživanje ukazuje na činjenicu da je potrebno posvetiti više pažnje edukaciji učenika svih škola na severu Kosova o potrebama, problemima, nadanjima i očekivanjima dece sa smetnjama u razvoju, njihovih roditelja i svih servisa koji se bave pružanjem usluga ovoj grupaciji dece. Edukacija bi podrazumevala bolju informisanost, sprečavanje diskriminacije, nasilja, pružanje pomoći, empatiju i razumevanje, sa ciljem potpune inkluzije dece sa smetnjama u razvoju u redovan obrazovni sistem.

7. OPŠTE PREPORUKE

Preporuke za sve socijalne aktore (jedinice lokalne samouprave, obrazovne, zdravstvene i socijalne institucije, organizacije civilnog društva).

Potrebno je:

- 1) **Unaprediti koordinaciju** između institucija kao i koordinaciju institucija sa organizacijama civilnog društva;
- 2) **Unaprediti primenu propisa** kojima su uspostavljena prava dece sa smetnjama u razvoju na obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, odnosno socijalnu inkluziju dece;
- 3) Kontinuirano **organizovati akcije za povećanje društvene odgovornosti** privrede i građana, putem humanitarnih akcija i drugih aktivnosti s ciljem nabavke potrebnih pomagala za decu sa smetnjama u razvoju i dr;
- 4) Obezbediti **kontinuiranu medijsku pažnju**, s ciljem ukazivanja na socijalne i druge prepreke sa kojima se susreću deca sa smetnjama u razvoju i njihove porodice.

Preporuke za sistem socijalne zaštite.

Potrebno je:

- 1) **Unaprediti kvalitet, odnosno obezbediti usluge za unapređenje položaja dece sa smetnjama u razvoju**, a prvenstveno: savetovalište za decu i mlade, SOS telefon, dnevni boravak.
- 2) **Obezbediti infrastrukturne, kadrovske i materijalne preduslove** za unapređenje sistema socijalne zaštite dece sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno: novčana sredstva za pomagala i lečenje dece sa smetnjama u razvoju; adekvatnu stručnu literaturu, seminare, mehanizme unapređenja kompetencija, znanja i veština profesionalaca koji rade sa decom sa smetnjama u razvoju.

Preporuke za sistem zdravstvene zaštite.

Potrebno je:

- 1) **Obezbediti infrastrukturne, kadrovske i materijalne preduslove** za unapređenje sistema zdravstvene zaštite dece sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno: odgovarajuće medicinsko osoblje i drugi stručni kadar (defektologe, logopede, fizijatre, dečjeg neurologa, dečije psihologe, socijalne radnike); odgovarajuću opremu; adekvatan prostor za rad; veća finansijska sredstva za lekove, sanitetski i tehnički materijal;
- 2) **Unaprediti zdravstvene servise i usluge** za decu sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno obezbediti razvojno savetovalište sa adekvatnim prostorom i opremom; dnevne centre; centre za rehabilitaciju.

Preporuke za obrazovni sistem:

Potrebno je:

1) **Obezbediti infrastrukturne, kadrovske i materijalne preduslove** za unapređenje obrazovnog sistema za potrebe dece sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno: zapošljavanje defektologa, logopeda i oligofrenologa; stručno usavršavanje zaposlenih za rad sa decom sa smetnjama u razvoju; adekvatan prostor za rad, naročito sa decom nižeg uzrasta;

2) **Unaprediti servise i usluge** za decu sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno: pedagoške asistente, sportsko-rekreativne aktivnosti; dramske sekcije; kreativne radionice; senzorne sobe; dnevni boravak sa radnim centrom; pratioca za ličnu pomoć detetu tokom celodnevne nastave, vannastavnih aktivnosti, izvođenja nastave u prirodi i sl.

Preporuke za organizacije civilnog društva:

Potrebno je:

1) **Razviti usluge u zajednici** za decu sa smetnjama u razvoju i njihove roditelje, a prvenstveno: posebne programe za rad sa decom sa smetnjama u razvoju i njihove roditelje; dnevni centar za decu sa smetnjama u razvoju; obezbediti bolji pristup deci sa smetnjama u razvoju i njihovim porodicama u ruralnim sredinama; inicirati osnivanje udruženja roditelja dece sa smetnjama u razvoju;

2) **Obezbediti infrastrukturne, kadrovske i materijalne preduslove** za potrebe dece sa smetnjama u razvoju, a prvenstveno: specifičniju edukaciju zaposlenih i drugih angažovanih osoba; tehničke uslove; pristupačnost ciljnoj grupi; kontinuitet u finansiranju stručnog tima; profesionalno mentorstvo.

8. ZAHVALNOST

Za realizaciju ovog istraživanja zahvalni smo predstavnicima institucija, organizacijama civilnog društva, udruženjima, savezima, roditeljima, učenicima osnovnih i srednjih škola, volonterima, kao i svim članicama mreže „Čuvari dečijih prava“:

- Članice mreže: Omladinsko edukativni klub Sinergija (Mitrovica), Centar Equilibrium (Mitrovica), Centar za baznu rehabilitaciju (Mitrovica), The Fish Foundation (Mitrovica), CETUS (Mitrovica), NVO Kameni cvet (Mitrovica), NVO Domovik (Mitrovica), NVO Santa Marija (Zvečan), Youth Empowerment Center (Zvečan), Institut za razvoj civilnog društva INNOVATE (Leposavić), Urduženje mladih Putokaz (Zubin Potok), Caritas Kosova (Mitrovica)

- Intervjuerima: Jovani Stojanović, Katarini Knežević, Stefanu Radovanoviću, Slađani Perović, Marini Jakovljević, Gordani Petrović Jevtić, Milošu Todoroviću, Jeleni Milisavljević, Bojani Savić, Snežani Knežević i Biljani Milović.

Projektom koji finansira EU rukovodi
Kancelarija Evropske unije na Kosovu